

دیپلماسی ترکیه نسبت به جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین

حمید درج (دانشجوی دکتری روابط بین الملل دانشگاه گیلان)

hamid.dorj@gmail.com

چکیده

روسیه پس از ضمیمه کردن شبه جزیره کریمه در سال ۲۰۱۴ و تسهیل جدایی دونتسک و لوهانسک از اوکراین، در فوریه ۲۰۲۲ تهاجم نظامی گسترده‌ای را به اوکراین آغاز کرد تا از پیوستن این کشور به ناتو و اتحادیه اروپا جلوگیری کند. زیرا روسیه از طریق اوکراین، به تبادل با دنیای غرب به خصوص در بخش انرژی می‌پردازد. ترکیه از جمله کشورهایی است که از آغاز این درگیری، تلاش‌های دیپلماتیک گسترده‌ای را برای کاهش تنش‌ها و برقراری صلح میان روسیه و اوکراین انجام داده است. بدین ترتیب، سؤال اصلی پژوهش این است که ترکیه در قبال جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین چه سیاستی را در پیش گرفته است؟ فرضیه مقاله این است که با تهاجم روسیه به اوکراین، مقامات آنکارا برای کسب منافع حداکثری خود از میان گزینه‌های ممکن سیاست میانجی‌گری و پادرمیانی را جهت کاهش درگیری‌ها و تنش‌ها میان مسکو و کی‌یف در پیش گرفته‌اند. ترکیه با حفظ جایگاه خود به عنوان یک قطب سوم و میانجی بین اردوگاه‌های متخاصم، روابط خود را همزمان با کی‌یف و مسکو حفظ کرده و ضمن باز نگه داشتن کانال‌های دیپلماتیک با روسیه، همکاری‌های تجاری و نظامی را نیز با اوکراین حفظ و توسعه داده است که این امر ضمن ارتقای پرستیژ و جایگاه دیپلماتیک آنکارا در عرصه بین‌الملل، می‌تواند به کاهش درگیری‌ها و ایجاد تعادل قدرت در منطقه دریای سیاه کمک شایانی بخشد. در واقع می‌توان گفت؛ نقش‌آفرینی مثبت ترکیه در تحولات اوکراین و تلاش برای برقراری صلح و ثبات در منطقه برگ برنده بسیار قوی در دست آنکارا برای دسترسی به فاکتورها و سکوه‌ای قدرت در عرصه دیپلماسی بین‌الملل محسوب می‌شود که این امر به تأمین منافع حداکثری مقامات ترک کمک شایانی خواهد نمود. برای تحلیل داده‌های پژوهش از روش توصیفی-تحلیلی از نوع کیفی استفاده شده است.

واژگان کلیدی: روسیه، اوکراین، ترکیه، میانجی‌گری، گزینش عقلایی.

۱. مقدمه

اوکراین به دلیل ویژگی‌های راهبردی و منحصر به فرد در شرق اروپا و عبور خطوط انتقال انرژی از خاک این کشور از اهمیت زیادی برای بازیگران منطقه‌ای و بین‌المللی برخوردار است. این کشور دارای جایگاه مهم و استراتژیک در سیاست خارجی ترکیه در منطقه دریای سیاه محسوب می‌شود. وجود اقلیت تاتارهای ترک‌زبان در شبه جزیره کریمه بر اهمیت راهبردی اوکراین نزد مقامات آنکارا افزوده است. ترکیه دارای روابط اقتصادی و نظامی گسترده‌ای با هر دو کشور روسیه و اوکراین است. آنکارا از یک‌سو، سامانه‌های دفاع هوایی از روس‌ها خریداری می‌کند و از سوی، پهپادهای جنگی را در اختیار اوکراین قرار می‌دهد. در جریان تهاجم گسترده روسیه به اوکراین در فوریه ۲۰۲۲، دیپلماسی ترکیه بر اساس استراتژی «بی‌طرفی فعال» نقش مهمی در کاهش تنش‌ها و برقراری صلح میان روسیه و اوکراین ایفاء نموده است. آنکارا با در نظر گرفتن منافع ملی خود به عنوان بازیگری بی‌طرف و با رویکردی عمل‌گرایانه در تلاش برای حفظ تعادل در روابط خود با کی‌یف و مسکو بر آمده است و در این راستا، ضمن حفظ مناسبات با روسیه، به توسعه همکاری‌های اقتصادی و نظامی با اوکراین مبادرت ورزیده است. ترکیه بحران اوکراین را در راستای رقابت‌های استراتژیک بین قدرت‌های بزرگ ارزیابی می‌کند و هر چند که بحران در اروپا به وقوع پیوسته است؛ اما کاملاً یک بحران بین‌المللی به شمار می‌آید. با وجود این که ترکیه، عضو سازمان ناتو است؛ اما روابط گسترده‌ای با روسیه در حوزه‌های اقتصادی و راهبردی دارد. ترکیه از یک سو با روسیه در سوریه روابط راهبردی دارد و از سوی دیگر، در شمال آفریقا و در لیبی، دو کشور روسیه و ترکیه در دو طرف نزاع قرار دارند. در واقع، ترکیه بحران اوکراین را در راستای منافع خود ارزیابی می‌کند. از یک سو، ترکیه می‌تواند بخشی از سلاح خود را به فروش برساند و از سوی دیگر، شراکت اقتصادی و راهبردی خود را برای گرفتن امتیازهای حداکثری از روسیه در سوریه، لیبی و قفقاز و آسیای مرکزی داشته باشد. از نقطه نظر استراتژیک، حفظ نظم و ثبات منطقه‌ای در منطقه دریای سیاه برای آنکارا یک ضرورت انکارناپذیر است. منافع راهبردی و بلندمدت ترکیه در حوزه دریای سیاه سبب شده است تا این کشور در راستای برقراری و حفظ تعادل قدرت در این منطقه گام‌های اساسی بر دارد. در این رابطه، آنکارا ضمن نپیوستن به تحریم‌های غرب علیه مسکو، به عنوان یک میانجی بین طرف‌های درگیر ظاهر شده است. جستجوی پرستیژ و وجهه بین‌المللی و ایجاد موقعیتی به‌عنوان یک بازیگر اصلی دیپلماتیک از جمله انگیزه‌های سیاست خارجی ترکیه برای ایفای نقش میانجی‌گری میان مسکو و کی‌یف بوده است. این رفتار عقلایی آنکارا در قبال تحولات اوکراین در عین کاهش زیان‌ها و چالش‌های ناشی از این تحولات می‌تواند فرصت‌ها و سود حداکثری را برای مقامات ترک به ارمغان آورد. بدین ترتیب، سؤال اصلی پژوهش این است که ترکیه در قبال جنگ ۲۰۲۲ روسیه علیه اوکراین چه سیاستی را در پیش گرفته است؟ این پژوهش با تکیه بر نظریه گزینش عقلایی شکل گرفته است.

۲. ادبیات و پیشینه تحقیق

پیرامون سیاست‌های ترکیه در قبال بحران اوکراین، کتب و آثار متعددی به زبان فارسی و انگلیسی انتشار یافته است که در ادامه صرفاً به چند نمونه از آن‌ها که ارتباط بیشتری با موضوع بحث تحقیق حاضر دارد؛ پرداخته می‌شود. حاجی‌مینه (۱۴۰۱)، در مقاله‌ای به نام «سیاست خارجی ترکیه در قبال جنگ اوکراین»؛ بیان می‌دارد که جنگ اوکراین با ایجاد تهدیدها و فرصت‌های همزمان برای منافع ملی ترکیه باعث شده است که این کشور سیاست میانجی‌گری و توازن‌بخشی را برای کاهش تهدیدها و افزایش فرصت‌های این جنگ در پیش بگیرد. جنگ اوکراین ضمن افزایش اهمیت

ژئواستراتژیک ترکیه در عرصه ژئوپلیتیک و ترانزیت انرژی، نقش آنکارا را به عنوان یک قطب سوم و میانجی پر رنگ کرده است.

سانچز تاپی^۱ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان «اقدام متعادل کننده سیاست خارجی ترکیه و جنگ در اوکراین»؛ معتقد است که در دهه‌های اخیر، ترکیه تلاش‌های قابل توجهی انجام داده است تا نقش خود را به عنوان یک قدرت منطقه‌ای که می‌تواند در همسایگی خود اعمال نفوذ کند، بازیابد. در حالی که تلاش برای حفظ توازن قدرت بین قدرت‌های بزرگ جهانی دشوار است؛ آنکارا در محیط ناپایدار دریای سیاه در تلاش برای برقراری توازن منطقه‌ای میان روسیه و اوکراین بر آمده و در این رابطه، به تأمین اهداف و منافع منطقه ای خود مبادرت می‌ورزد.

گوزکمان^۲ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با نام «سیاست خارجی ترکیه نسبت به جنگ در اوکراین: نسخه جدیدی از بی‌طرفی فعال»؛ اذعان می‌دارد که تلاش‌های میانجی‌گرایانه در سطح بالا، محکومیت جنگ، هماهنگی با اتحاد ترانس‌آتلانتیک، همکاری نظامی با اوکراین، پایبندی به کنوانسیون مونترو در مورد تنگه‌های ترکیه و حفظ روابط سیاسی با فدراسیون روسیه؛ پنج محور اصلی سیاست خارجی آنکارا در قبال اوکراین را تشکیل می‌دهد. ایفای نقش «بی‌طرفی فعال» ترکیه منجر به دید دیپلماتیک قوی‌تر برای این کشور شده است که هدف آن مطرح شدن آنکارا به عنوان یک بازیگر دیپلماتیک خط‌مقدم است.

علی^۳ (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای با نام «نقش ترکیه در دریای سیاه و جنگ روسیه و اوکراین: مروری کوتاه»؛ بیان می‌دارد که در جریان تهاجم روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲، دیپلماسی ترکیه بر اساس استراتژی جدید «بی‌طرفی فعال» خود نقش مهمی در منطقه دریای سیاه و روابط بین‌الملل ایفاء کرد. تلاش‌های گسترده ترکیه برای برقراری آتش‌بس از طریق اجرای نقش میانجی بین روسیه و اوکراین، از تلاش‌های دیپلماتیک مهم این کشور در طول جنگ بود. نوآوری و تازگی مقاله حاضر در این است که اگرچه تاکنون تحقیقات و مقالات زیادی در خصوص اقدامات و سیاست خارجی ترکیه در قبال بحران اوکراین انجام پذیرفته است؛ اما این تحقیقات عمدتاً به بررسی بحران ۲۰۱۴ اوکراین و موازنه‌سازی آمریکا و روسیه در صحنه اوکراین پرداخته‌اند. این در حالی است که این پژوهش با رویکردی واقع‌بینانه و با تکیه بر تحولات ۲۰۲۲ اوکراین شکل گرفته است. کمبود شدید مقاله فارسی در خصوص رویکرد ترکیه نسبت به مناقشه اوکراین نیز بر جنبه نوآورانه این پژوهش افزوده است.

۳. روش‌شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از نظر نوع هدف کاربردی و روش آن از نوع کیفی است. در این تحقیق به توصیف، مطالعه و تجزیه و تحلیل آنچه هست؛ نیز پرداخته می‌شود. بنابراین، این تحقیق از لحاظ روش اجرا از نوع «تحقیقات توصیفی-تحلیلی» است. با عنایت به ماهیت موضوع مورد پژوهش، روش گردآوری داده‌ها و اطلاعات به شیوه کتابخانه‌ای و اینترنتی است. بدین‌گونه که اطلاعات مورد نیاز برای کتاب‌ها و مقالات استخراج و طبقه‌بندی شده و سپس به شیوه کیفی، به تجزیه و تحلیل آن‌ها پرداخته شده است.

۴. چارچوب نظری: گزینش عقلایی

نظریه گزینش عقلایی بازیگران سیاسی را به عنوان واحدهای تحلیلی در نظر می‌گیرد که رفتارهایشان را به شیوه عقلایی تنظیم می‌کنند. در این رهیافت، فرض بر این است که رفتارها و تصمیمات بازیگران بر اساس شرایط محیطی،

^۱. Sanchez Tapi

^۲. Gozkaman

^۳. Ali

محدودیت‌های ساختاری، ارزش‌ها، انتظارات و امکانات مادی شکل می‌گیرد و بازیگران در قالب این چارچوب‌ها و محدودیت‌ها، در صدد به حداکثر رساندن سود خود هستند. این نظریه اذعان می‌دارد که انسان‌ها عقلانی هستند و کنش آن‌ها مبتنی بر شناختی است که تحت شرایط خاصی از مؤثرترین وسایل جهت نیل به اهداف خود برخوردارند. در جهانی که منابع کمیاب است؛ لازم است پیوسته وسایل مختلف برای رسیدن به اهداف مختلف و نیز انتخاب بین آن‌ها مورد ارزیابی و سنجش قرار گیرد. اصطلاح انتخاب عقلانی نیز از همین بنیان ناشی می‌شود (درج، ۱۴۰۲: ۱۲۰). از آنجایی که رجحان و اولویت دولت‌ها در عرصه مناسبات بین‌المللی تأمین منافع و اهداف خود بوده و در چنین کارزاری از همه ابزارها، سازوکارها و توانمندی‌های موجود بهره می‌برند تا منفعی حداکثری حصول نمایند؛ لذا منافع مهم‌ترین موضوعی است که انتخاب الگو یا الگوهای تعامل دولت‌ها را چینی می‌نماید. بر این اساس، انتخاب عقلانی در روابط میان دولت‌ها عبارت است از به حداکثر رساندن منافع و به حداقل رساندن هزینه‌ها از طریق انتخاب الگوها و رفتارهایی که این اهداف را در بر بگیرد. ساز و کار انتخاب چنین رفتارهایی به عهده بازیگران می‌باشد. یعنی دولت‌ها می‌توانند از طریق انتخاب عقلانی الگوی تعامل خود با دیگر بازیگران، نهادهای رسمی یا غیررسمی، موضع‌گیری‌های خصمانه، گاهی انجام جنگ و غیره به اهداف و منافع خود دست یازند (مرادی و خیری، ۱۳۹۵: ۱۰۷-۱۰۵).

نظریه انتخاب عقلانی، در اصل محصول تلاش در راستای الگوسازی برای رفتار سیاسی بر پایه این مفروضه ساده است که افراد موجوداتی عاقل هستند و به گونه‌ای رفتار می‌کنند که گویی هنگام رویارویی با هراتنخاب ممکن، سود و زیان گزینه‌ها را می‌سنجند؛ سپس گزینه‌ای را انتخاب می‌کنند که به احتمال زیاد در برگیرنده بیشترین نفع مادی است. آن‌ها عقلانی رفتار می‌کنند و می‌کوشند سود خالص خود را به حداکثر برسانند، بدون آن‌که توجه کافی یا حتی توجیهی به پیامدهای رفتار خود برای دیگران داشته باشند (درج، ۱۴۰۲: ۱۲۰). با تکیه بر مفروضات نظری مذکور می‌توان گفت؛ با تهاجم روسیه به اوکراین و گسترش درگیری‌ها میان دو کشور، ترکیه به عنوان بازیگری میانجی میان طرفین، در صدد تأمین منافع و جلوگیری از افزایش تنش‌ها بر آمده و در این میان، ضمن حفظ روابط همه‌جانبه با مسکو، در راستای توسعه روابط و همکاری‌های تجاری، نظامی و ... با کی‌یف نیز مبادرت می‌ورزد. سیاست‌ها و اقدامات متعادل کننده ترکیه در قبال تحولات اوکراین، ضمن بالا بردن وزن دیپلماتیک این کشور در عرصه دیپلماسی بین‌الملل، می‌تواند به افزایش صلح و ثبات منطقه‌ای در دریای سیاه کمک کند. لذا ترکیه در تلاش است تا با اتخاذ رویکردی عقلانی در قبال تحولات اوکراین به گونه‌ای عمل کند که ضمن حفظ کردن نفوذ خود در روسیه و اوکراین، نقش مهم و راهبردی در حل و فصل تنش‌ها میان این دو کشور و بازسازی اوکراین بعد از جنگ ایفاء کند. لازمه رسیدن به چنین وضعیتی در عین حفظ روابط با روسیه و اوکراین، ریزنی‌ها و گفت‌وگوهای منطقه‌ای و بین‌المللی است. در چنین شرایطی، آنکارا می‌تواند در معادلات سیاسی آینده دو کشور نقش و نفوذ خود را حفظ کند و از این طریق به تأمین اهداف و منافع مطلوب خود دست پیدا کند. در واقع، ترکیه به عنوان یکی از بازیگران مهم خاورمیانه به دلیل همسایگی دریایی با روسیه و اوکراین در دریای سیاه و در اختیار داشتن گذرگاه‌های مهم برای اتصال به دریای مدیترانه به دنبال ایفای نقش متوازن کننده تأمین منافع حداکثری در بحران اوکراین است. مقامات آنکارا بحران اوکراین را فرصتی مناسب برای عضویت در اتحادیه اروپا و همکاری بیشتر با روسیه می‌بیند.

۵. بحث و یافته‌ها

۵.۱. خزیدن ناتو به سمت مرزهای روسیه و وقوع جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین

در دسامبر ۲۰۲۱، روسیه از ناتو و ایالات متحده خواست که گسترش بیشتری به سمت شرق، از جمله در اوکراین انجام ندهند و در هیچ گونه فعالیت نظامی در جمهوری‌های شوروی سابق شرکت نکنند؛ اما این خواسته‌ها رد شد و بدون توجه به احتمال پیوستن رسمی به ناتو، حمایت نظامی از اوکراین طی چندین سال به سرعت در حال افزایش قرار گرفت که این امر برای روسیه تهدیدی راهبردی محسوب می‌شد (جلوب، ۲۰۲۱: ۳۶). اوکراین، محل ترانزیت بیش از ۸۰ درصد گاز وارداتی اروپا از روسیه است و بدون حضور اوکراین و شاهراه عبوری انرژی روسیه به غرب، تلاش‌های روسیه فاقد نفوذ و تأثیر ژئوپلیتیک خواهد بود و کرملین آن را چالشی جدی برای امنیت خود و شکست جدی در به هم خوردن موازنه قوا می‌داند. اوکراین عمق استراتژیک روسیه است (امانی کیکانلو و نیاکویی، ۲۰۲۳: ۶۴) و به عنوان سنگرگاه روسیه در برابر غرب و همچنین دیوار دفاعی غربی روسیه در مقابل اروپا عمل کرده و بر لبه رقابت‌های ژئوپلیتیک روسیه و غرب قرار گرفته است و مرز اتحادیه اروپا با روسیه محسوب می‌شود. در واقع، موقعیت ژئوپلیتیکی اوکراین به غرب این امکان را می‌دهد تا به راحتی روسیه را محاصره نماید (موسائی و دیگران، ۲۰۲۱: ۳۱۱). جان میرشایمر،^۴ استاد علوم سیاسی استدلال می‌کند که «ایالات متحده با فشار برای گسترش ناتو به سمت شرق و برقراری ارتباط دوستانه با اوکراین، احتمال جنگ بین قدرت‌های مسلح هسته‌ای را افزایش داده و زمینه را برای موضع تهاجمی پوتین در قبال اوکراین فراهم کرده است. همچنین این نظریه‌پرداز در مقاله‌ای در نشریه فارن آفرز عنوان می‌کند که بحران اوکراین تقصیر غرب است و غرب با توهّمات لیبرالی باعث برانگیخته شدن پوتین شده است (امانی کیکانلو و نیاکویی، ۲۰۲۳: ۶۴).

نقشه شماره ۱: نزدیک شدن ناتو به مرزهای روسیه

(Burgess, 2023: 3)

استفان والت^۵ یکی دیگر از نظریه‌پردازان نواقع‌گرایی و استاد دانشگاه هاروارد در مقاله خود در ژانویه ۲۰۲۲، در مورد بحران اوکراین می‌نویسد: «فاجعه بزرگ این است که کل این ماجرا قابل اجتناب بود. اگر ایالات متحده و متحدان اروپایی آن تسلیم غرور، خیال‌پردازی و آرمان‌گرایی لیبرال نمی‌شدند و در عوض بر بینش‌های اصلی واقع‌گرایی تکیه می‌کردند؛ بحران کنونی رخ نمی‌داد (هلاکات و حکیم، ۲۰۲۱: ۱۶۶-۱۶۵). اوکراین برای روسیه از یک سو دهلیز دسترسی به دروازه اروپا و از سوی دیگر گذرگاه دسترسی و کنترل دریای سیاه است. به همان میزانی که تبدیل اوکراین به متحد کامل

^۴ John Mearsheimer

^۵ Stephen Walt

روسیه، یک مؤلفه تأثیرگذار برای احیای قدرت جهانی این کشور به شمار می‌رود؛ تبدیل اوکراین به رقیب روسیه، تهدیدی خطرناک برای بقای فدراسیون روسیه است (حلال‌خور و سعیدی‌راد، ۱۴۰۰: ۸۲). روسیه مخالف عضویت اوکراین در ناتو و اتحادیه اروپا است. روس‌ها چه خواهان توازن با غرب باشند و چه خواهان به دست آوردن هژمونی در منطقه، راهی جز این ندارند که نگاه محوری به اوکراین داشته باشند. این موضوع کاملاً منطبق با منطق جغرافیایی قدرت روس‌ها است؛ منطقی که تأکید بر اهمیت سرزمین دارد. در این زمینه، برژینسکی استدلال می‌کند که «یک اوکراین قوی نه تنها به نفع اوکراینی‌ها خواهد بود؛ بلکه به جلوگیری از ظهور امپراطوری روسیه کمک می‌کند. بدون اوکراین، روسیه امپراموری نیست؛ اما اگر اوکراین تحت سلطه و سپس تابعیت روسیه قرار گیرد؛ به طور خودکار به یک امپراموری قدرتمند تبدیل می‌شود (وطنی و استوار، ۱۴۰۲: ۱۰۲-۱۰۱).

پوتین از اساس، بحران اوکراین را کودتایی از سوی غربی‌ها می‌داند. وی معتقد است که اوکراین بهانه‌ای است تا غرب به طور عملی روسیه را در دریای سیاه و آزوف محاصره کند و سیستم امنیتی و ارتباطی روسیه را از راه این دو دریا نابود کند. به این ترتیب، راهبرد نظامی ۶۰ ساله روسیه در این دو دریا و آرزوی صدساله رسیدن به آب‌های گرم چنان به هم می‌خورد که قدرت مانور راهبردی روسیه را به شدت نابود خواهد کرد. از این رو، مسکو در این رابطه دو خطر را جدی و راهبردی ارزیابی می‌کند: نخست، بسته شدن شاهراه حیاتی آبی مسکو در دریای سیاه و آزوف و به دنبال آن تضعیف قدرت بزرگ نظامی روسیه در منطقه و دوم، دیوار به دیوار شدن با ناتو با توجه به فاصله اندک کی‌یف تا مسکو (هدایتی شهیدانی و آذین، ۱۴۰۲: ۳۸۶-۳۸۵). تنش‌ها در اوکراین با حمله روسیه به کریمه و الحاق آن در سال ۲۰۱۴ تشدید شده بود و پس از آن با شورش‌ها و جنگ‌های نیابتی در منطقه دونباس ادامه یافت. در یک تنش بزرگ دریایی، روسیه عملاً محاصره دریایی بندر اودسا در جنوب اوکراین را به انجام رساند تا کی‌یف را مجبور کند تا رسماً عضویت آینده خود در ناتو را رد کند (Cubukcuoglu, 2022: 1). روسیه از اوکراین خواست تا الحاق کریمه را بپذیرد، ارتش را خلع سلاح کند، از عضویت در ناتو صرف نظر کند و رویکرد جدیدی در قبال منطقه دونباس اتخاذ کند. از سوی دیگر، اوکراین انتظار دارد روسیه بدون قید و شرط به این اشغال پایان دهد. اگرچه این مذاکرات امید به توقف احتمالی اقدامات نظامی را افزایش داده است؛ اما تشدید فعالیت‌های نظامی روسیه در خاک اوکراین و افزایش کمک‌های نظامی غرب به اوکراین از عواملی است که منجر به ادامه درگیری‌ها بین دو کشور شد (Baltaci, 2022: 4). در این میان، در ۲۱ فوریه ۲۰۲۲، روسیه مناطق دونباس و لوهانسک در شرق اوکراین را اشغال کرد و اعلام کرد که استقلال آن‌ها را به رسمیت می‌شناسد. بلافاصله پس از آن، در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲، اشغال اوکراین را به بهانه «پاکسازی کشور از نازیسم و نظامی‌گری» آغاز کرد (Baltaci, 2022: 3-4).

نقشه شماره ۲: موقعیت جغرافیایی دونباس و لوهانسک در شرق اوکراین

(Patteson, 2022: 3)

از آنجایی که اوکراین خط قرمز و بخشی از خانواده ژئوپلیتیکی روسیه محسوب می‌شود؛ لذا هرگونه چشم‌اندوزی و نقشه‌ای از سوی ناتو و غرب برای اوکراین زنگ خطری برای کرملین است. از نظر مسکو، اهدافی که آمریکا با استقرار سامانه دفاع موشکی در کشورهای شرق اروپا تعقیب می‌کند؛ حکایت از عزم آمریکا برای کنترل روسیه و موشک‌های این کشور است. غرب از زمان فروپاشی شوروی همواره سعی کرده تا از طریق جذب کشورهای اروپای شرقی در نهادهایی نظیر ناتو و اتحادیه اروپا، به محاصره ژئوپلیتیکی روسیه دست یابد تا با محدود کردن قلمروهای ژئوپلیتیکی این کشور، مانع از بازبایی قدرت کرملین شود که این امر می‌تواند جایگاه روسیه را در سلسله مراتب قدرت جهانی کاهش دهد. در واقع، تمایل قاطع اوکراین برای پیوستن به ناتو، باعث تهاجم گسترده روسیه به اوکراین شد؛ زیرا ادغام اوکراین در ناتو توازن قدرت نظامی بین روسیه و اوکراین را به دلیل نصب سیستم‌های نظامی ناتو، تأمین تجهیزات، آموزش و تمرین‌های مشترک تغییر می‌دهد. خزیدن ناتو به سمت مرزهای روسیه، از همان ابتدا، با مخالفت سیاستگذاران کرملین مواجه شد و آن را نشانه‌ای از تداوم ذهنیت بلوک جنگ سرد و تهدیدی برای امنیت ملی روسیه تفسیر کردند. از این‌رو، در طی جنگ روسیه و اوکراین، صحنه اوکراین به کوره سوزان جنگ سرد جدید بین مسکو و واشنگتن تبدیل شده است.

۵.۲. تلاش ترکیه برای حفظ تعادل قدرت میان روسیه و اوکراین در دریای سیاه

در طی قرن‌های متمادی اهمیت استراتژیک دریای سیاه بسیاری از بازیگران منطقه‌ای و جهانی را مجبور به ایجاد سیاست‌های سلطه بر این منطقه کرده است. علاوه بر موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی دریای سیاه، منابع زیرزمینی و پتانسیل جمعیتی مختلف، این منطقه را به یک مرکز استراتژیک، اقتصادی، سیاسی و حمل و نقل حیاتی تبدیل کرده است. با توجه به نگرش ترکیه به دریای سیاه می‌توان تأکید کرد که این منطقه از نظر نخبگان سیاسی ترکیه از موقعیت استراتژیک مهمی برخوردار بوده است. ترکیه در میان همسایگان طولانی‌ترین ساحل را در دریای سیاه دارد و متأثر از تجارب عثمانی به این منطقه می‌نگرد. دریای سیاه در دوره عثمانی به عنوان دریای داخلی امپراطوری در نظر گرفته می‌شد. حفاظت و حاکمیت تنگه‌ای که این دریا را به جهان خارج متصل می‌کند؛ مهم‌ترین اولویت استراتژی خارجی در سیاست خارجی سنتی جمهوری ترکیه است. نگرش ترکیه به دریای سیاه در دوران جنگ سرد به دلیل شرایط دنیای دوقطبی آن دوره بسیار منفعلانه بود؛ با پایان یافتن دوران جنگ سرد، نقش ترکیه در منطقه دریای سیاه افزایش یافت. در دوران پس از جنگ سرد، ویژگی‌های اصلی سیاست ترکیه در قبال منطقه دریای سیاه عبارت بود از: (۱) - ارتقای ثبات و حفظ صلح؛ (۲) - حفظ تمامیت ارضی کشورهای منطقه؛ (۳) - ایجاد اتحادیه‌های اقتصادی و (۴) - فعالیت‌های دیپلماتیک

و اقتصادی برای تبدیل منطقه دریای سیاه به یک جاذبه تجاری و ... (Ali, 2022: 358). سیاست سنتی ترکیه از زمان پایان اتحاد جماهیر شوروی بر پایه دفاع از وضع موجود، مخالفت با مداخله قدرت‌های خارجی (غیر ساحلی) و در نتیجه امکان ایجاد یک مجتمع تجاری ترک-روسی در منطقه بود. یکی از ستون‌های این سیاست ترکیه، پایبندی دقیق به کنوانسیون مونترو در سال ۱۹۳۶ بود که هنوز هم عبور کشتی‌های جنگی نیروی دریایی از مدیترانه به دریای سیاه از طریق تنگه ترکیه را تنظیم می‌کند (Devlen, 2014: 5). طبق کنوانسیون مونترو، در زمان صلح به کشتی‌های جنگی آزادی عبور داده می‌شود؛ مشروط بر این که به مقامات ترکیه اطلاع قبلی داده شود؛ در حالی که در زمان جنگ، بسته به موقعیت ترکیه در درگیری، مواد ۱۹، ۲۰، ۲۱ اعمال می‌شود. بر اساس ماده ۱۹، در زمان جنگ، ترکیه - غیر متخاصم - این حق را برای خود محفوظ می‌دارد که از ترانزیت کشتی‌های جنگی جلوگیری کند (Daily Sabah, 2022: 4). کنترل ترکیه بر تنگه‌های دریایی بسفر و داردانل این کشور را به یک بازیگر استراتژیک در دریای سیاه تبدیل کرده است و به ویژه در تهاجم فوریه ۲۰۲۲ مسکو به اوکراین خواستار بستن تنگه‌ها شد و جامعه بین‌المللی از تصمیم ترکیه برای محدود کردن عبور و مرور کشتی‌ها استقبال کرد (Dalay, 2022: 1).

نقشه شماره ۳: موقعیت جغرافیایی تنگه‌های بسفر و داردانل

(Skuld, 2019: 3)

بر طبق کنوانسیون ۱۹۳۶ مونترو، ترکیه حقوق حاکمیتی در اداره عبور و مرور کشتی‌ها از تنگه‌های بسفر و داردانل دارد. این کنوانسیون به ترکیه این اختیار را می‌دهد تا در مواقع جنگ یا تهدید به جنگ، تنگه‌ها را ببندد و محدودیت‌هایی را برای نیروی دریایی کشورهای متخاصم و کشتی‌های جنگی که ممکن است در زمان جنگ از تنگه‌ها عبور کنند؛ اعمال کند. با این وجود، ترکیه نگرانی‌های امنیتی در خصوص حقوق حاکمیتی خود در این تنگه‌ها دارد. بیشترین نگرانی ترکیه در این خصوص متأثر از سیاست‌های دریایی روسیه و ایالات متحده است. در ۲۸ فوریه ۲۰۲۲، مولود چاووش اوغلو، وزیر امور خارجه ترکیه، بسته شدن تنگه‌های داردانل و بسفر را به روی قدرت‌های متخاصم بر اساس حقوق و تکالیف اعطا شده به ترکیه در چارچوب ماده ۱۹ کنوانسیون مونترو و نیز ارزیابی آنکارا مبنی بر این که تنش بین دو کشور به یک جنگ تمام عیار تبدیل شده است، اعلام کرد. این ماده تصریح می‌کند که «کشتی‌های جنگی متعلق به دولت‌های متخاصم نباید از تنگه عبور کنند» (Cubukcuoglu, 2022: 2-3). در واقع، تصمیم به استناد به مونترو به این معنی است که ترکیه می‌تواند از تقویت نیروهای دریایی روسیه که از قبل در دریای سیاه مستقر هستند، جلوگیری کند. بخش عمده‌ای از نیروی دریایی روسیه در شرق مدیترانه در سواحل سوریه مستقر هستند؛ اگر درگیری‌ها

و تنش‌ها ادامه یابد؛ بسته شدن تنگه‌ها توسط ترکیه می‌تواند توانایی‌های دریایی و خاکی مسکو را کاهش دهد (Mankoff, 2022: 5). گرفتار شدن روسیه در اوکراین، قدرت کرملین را در مناطقی که ترکیه و روسیه در آن درگیر هستند؛ به ویژه در خاورمیانه کاهش می‌دهد. این محدودیت‌ها در کوتاه‌مدت، بر قدرت و توانایی روسیه تأثیری نخواهد داشت؛ زیرا روسیه در حال حاضر تسلط بالایی بر دریای سیاه دارد؛ اما اگر تهاجم روسیه به اوکراین طولانی شود؛ احتمالاً بر توانایی رزمایش کشتی‌های جنگی روسیه بین دریای سیاه و مدیترانه تأثیر خواهد گذاشت (Dalay, 2022: 3-4). واقعیت امر این که دریای سیاه یک خروجی اقتصادی مهم برای تجارت دریایی بین‌المللی روسیه است. حدود ۳۰ درصد از کل تجارت دریایی بین‌المللی روسیه از طریق بنادر دریای سیاه ترانزیت می‌شود و نووروسپسک نقش کلیدی را به عنوان پایانه‌ای برای صادرات نفت و غلات بازی می‌کند (Delanoe, 2024: 6). لذا نقش استراتژیک تنگه‌های آبی بسفر و داردانل در تحولات اوکراین و برخورداری ترکیه از مزیت تسلط و کنترل کشتیرانی در این تنگه‌ها، آنکارا را به بازیگری مهم و تأثیرگذار در تحولات اوکراین تبدیل کرده است. این تحولات نقش به سزایی بر جایگاه و سیاست‌های منطقه‌ای ترکیه در اوراسیا بازی می‌کند. بنابراین مقامات ترک در تلاش برای کاهش تنش میان مسکو و کی‌یف بر آمده‌اند که این امر، ضمن تأمین منافع اقتصادی و امنیتی ترکیه، می‌تواند به افزایش توان بازیگری و ارتقای موقعیت منطقه‌ای آنکارا در صفحه شطرنج اوراسیا کمک کند.

به واسطه پایبندی عملی به مفهوم مالکیت، از سال ۲۰۰۱ به بعد، ترکیه و روسیه عملیات همکاری دریای سیاه (Ozbay, 2011: 73) و برنامه همکاری دریایی دریای سیاه را ترویج کردند (Tol, 2019: 5). برنامه همکاری دریایی دریای سیاه شامل سازماندهی مأموریت‌های بشردوستانه، امدادسانی به قربانیان بلایای طبیعی، یافتن مین، مبارزه با تروریسم، تجارت غیرقانونی و مهاجرت بود. کشتی‌های جنگی، کشتی‌های گشتی، قایق‌های گشتی، مین‌روب‌ها، کشتی‌های تهاجمی آبی خاکی و کشتی‌های پشتیبانی می‌توانند در تمرین‌هایی که در چارچوب این پروژه برگزار می‌شود؛ شرکت کنند (Vasiliev, 2010: 6). فراتر از پیگیری نتایج عملی، این ابتکارات امنیتی دریایی همچنین به دنبال کاهش خطرات برای رویارویی دریایی بالقوه روسیه و ترکیه بود و توسعه چشم‌انداز یکپارچه برای دریا را ممکن ساخت (Kınıklıoğlu And Morkva, 2007: 544). به عنوان مثال، در سال ۲۰۰۶، ترکیه و روسیه با گسترش عملیات فعال ناتو از دریای مدیترانه به دریای سیاه مخالفت کردند. برخلاف سایر کشورهای دریای سیاه (گرجستان و رومانی)، ترکیه دخالت فعال ایالات متحده را به عنوان منبعی برای بی‌ثباتی احتمالی در منطقه می‌دانست؛ زیرا این امر باعث تشدید تنش با روسیه می‌شود (Gaber, 2020: 44). در طول جنگ گرجستان و روسیه در سال ۲۰۰۸، ترکیه حتی دو کشتی بیمارستانی آمریکایی را از ورود به دریای سیاه منع کرد. جنگ سال ۲۰۰۸ به همراه افزایش نفوذ نظامی روسیه در قفقاز جنوبی، ترک‌ها را نگران کرد. با این حال، تحرکات روسیه در آبخازیا و اوستیای جنوبی که نسبت به منافع خود در گرجستان و کریدور حمل و نقل و انرژی قفقاز جنوبی حساس است؛ باعث ارزیابی مجدد استراتژی ترکیه در دریای سیاه نشد. در این میان، پایبندی دقیق آنکارا به کنوانسیون مونتر و همکاری مشترک با روسیه بدون تغییر باقی ماند (Celikpala And Ersen, 2018: 81). لذا برای ترکیه همکاری با روسیه به عنوان کلیدی برای حفظ ثبات و نفوذ نظامی آنکارا در دریای سیاه تلقی می‌شود.

ترکیه به شدت با الحاق کریمه به روسیه در سال ۲۰۱۴ مخالفت کرد. آنکارا حتی از اقلیت تاتار حمایت کرد که بیشتر آن‌ها ترجیح می‌دهند بخشی از اوکراین باقی بمانند. با این حال، اردوغان در مورد دخالت روسیه در شرق اوکراین برای تحت الشعاع قرار دادن روابط اقتصادی رو به رشد آنکارا با مسکو نگران بوده است. آنکارا سعی داشته برای حفظ منافع

خود سیاست متعادلی را در رابطه با روسیه اعمال کند. با این حال، الحاق کریمه شروع به تغییر تعادل نظامی موجود در دریای سیاه و ایجاد موازنه قدرت علیه ترکیه کرد. مسکو دست به تقویت نظامی گسترده‌ای در کریمه زد و جغرافیای شبه جزیره، امکان پیش‌بینی قدرت کرملین را تقریباً در سراسر دریا فراهم کرد. قبل از سال ۲۰۱۴، ترکیه برتری چشمگیری داشت؛ به گونه‌ای که نیروی دریایی این کشور مجموعاً ۹۷۰۰۰ نفر در مقابل ۶۳۰۰۰ نفر ناوگان دریای سیاه روسیه داشت. ترک‌ها نسبت به روسیه چهارده زیردریایی داشتند و با داشتن ۷ تا ۵۴ کشتی آبی خاکی نیز برتری چشمگیری داشتند. لغو یک‌جانبه پیمان خارکف در سال ۲۰۱۰ که روسیه با اوکراین امضاء کرد؛ به مسکو این امکان را داد که تا پایان سال ۲۰۲۰، ۱۵ تا ۱۸ کشتی جدید به ناوگان خود در دریای سیاه اضافه کند. مسکو با کمک سیستم‌های موشکی اس-۳۰۰ و اس-۴۰۰ خود که در شبه جزیره مستقر شده‌اند؛ یک قابلیت قوی ضد دسترسی در شرق اروپا ایجاد می‌کند (Avdaliani, 2022: 89)

روسیه بر اساس موقعیت جغرافیایی و شرایط آب و هوایی خود، دچار یک جبر جغرافیایی و ژئوپلیتیکی برای پیگیری اهداف منطقه‌ای و بین‌المللی خود می‌باشد. بنابراین این کشور چاره‌ای جز دسترسی تضمین شده به آب‌های دریای سیاه به عنوان دروازه ورود به دریای مدیترانه در راستای پیگیری اهداف خود ندارد. این دسترسی نیز فقط از طریق تنگه کرچ، واقع در شبه جزیره کریمه که دریای آزوف را به دریای سیاه متصل می‌کند؛ فراهم خواهد شد. روسیه از طریق کریمه می‌تواند با دسترسی مستقیم به دریای سیاه و دریای مدیترانه از طریق تنگه‌های کرچ، بسفر و داردانل، برتری دریایی و هوایی خود را در اروپا و دریای سیاه تثبیت نماید و از این طریق، ضمن تبدیل شدن به یک قدرت دریایی، به مقابله مؤثرتر با اقدامات ناتو در منطقه اروپای شرقی بپردازد و حتی بر مناطق همجوار دریای سیاه و مدیترانه نظیر بالکان، شمال آفریقا و خاورمیانه تأثیرگذارتر باشد. در مجموع، شبه جزیره کریمه به واسطه موقعیت ژئواستراتژیکی خود از اهمیت ویژه‌ای در استراتژی دریایی روسیه برخوردار است و یکی از مهم‌ترین دلایلی که روسیه اقدام به انضمام شبه-جزیره کریمه به خاک خود کرد؛ همین اهمیت ژئواستراتژیکی آن بوده است. زیرا در صورت عضویت اوکراین در اتحادیه اروپا و از دست دادن این شبه‌جزیره، ضربه‌ای مهلک به استراتژی دریایی و در کل توان نظامی روسیه نیز وارد می‌شود (موسائی و دیگران، ۱۴۰۲: ۳۱۳-۳۱۲) که این امر، ضمن تثبیت و توسعه چتر هژمونی واشنگتن بر جهان، می‌تواند باعث تضعیف موقعیت ژئوپلیتیکی روسیه در منطقه و جلوگیری از قدرت‌یابی این کشور شود. بنابراین، هر گونه از دست دادن اوکراین و جمعیت اسلاو آن، ضمن ضربه مرگبار به هسته روایت تاریخی و هویت ملی روسیه، گزینه‌های جغرافیایی روسیه را بسیار محدود و تلاش‌های مسکو برای بازسازی امپراطوری اوراسیایی و تحقق رؤیای بنای دوباره روسیه‌ای بزرگ‌تر و در نهایت بازگشت به عظمت شوروی سابق را تقریباً غیرممکن می‌سازد. این عوامل باعث شده تا روسیه همواره سعی کند به هر طریق ممکن اوکراین را در جبهه خود نگه دارد. روسیه با تصرف کریمه تلاش کرد موازنه قدرت منطقه را به سود خود تغییر دهد. این کشور با ضمیمه کردن کریمه به خاک خود توانست نصف سواحل اوکراین را در دریای سیاه تصاحب کند و ۶۶۶۷۲ کیلومتر مربع قلمروی دریایی جدید و ۳۷۰ کیلومتر منطقه انحصاری اقتصادی، حاکمیت بر تنگه کرچ و بخش زیادی از دریای آزوف را به دست آورد (هدایتی شهیدانی و آذین، ۱۴۰۲: ۳۸۶-۳۸۵) که این امر ضمن تضعیف و محاصره ژئوپلیتیکی اوکراین، می‌تواند به مهار منطقه‌ای این کشور از صفحه جغرافیایی اروپای شرقی و دریای سیاه کمک شایانی بخشد.

نقشه شماره ۴: اهمیت ژئواستراتژیک دریای سیاه

(Haines, 2016: 8)

سرمایه‌گذاری نظامی روسیه در موقعیت دریای سیاه از سال ۲۰۱۴ تاکنون نقشه امنیتی منطقه را به شدت تغییر داده است. منشأ تغییرهای ساختاری با برنامه تسلیحات دولتی در سال ۲۰۱۱ آغاز شد. بحران اوکراین و تأکید دوباره مسکو بر دفاع از دریای سیاه بر اهمیت ناوگان دریایی تأثیر گذاشت. امروزه به نظر می‌رسد؛ ناوگان دریای سیاه که یک سازمان دریایی انعطاف‌پذیرتر و چند منظوره است و این ناوگان مانند نیروی دریایی روسیه، به آرامی از یک ناوگان قدیمی آبی شوروی، به یک نیروی دریایی چندمنظوره چابک‌تر تغییر می‌کند؛ به گونه‌ای که منطقه مسئولیت آن تکامل یافته و بر منطقه مدیترانه بزرگ متمرکز شده است که وظیفه حفاظت از جناح جنوبی روسیه از منطقه خزر تا شام را بر عهده دارد (Delanoë, 2024: 5). این اقدامات تعادل قدرت را به نفع کرملین در دریای سیاه تغییر داد. به گفته والری گراسیموف، رئیس ستاد مشترک نیروهای مسلح فدراسیون روسیه، کرملین قادر به حمله به تنگه بسفر است و خاطر نشان کرد: «از چند سال پیش تاکنون توانایی ناوگان روسیه به شدت در تضاد با نیروی دریایی ترکیه قرار گرفته است. وی بیان داشت: «گفته شده که ترکیه عملاً ارباب دریای سیاه است؛ اما اکنون همه چیز متفاوت است» (Kucera, 2016: 4). همان‌گونه که اشغال کریمه توسط روسیه در سال ۲۰۱۴، توازن قوا را در دریای سیاه به ضرر ترکیه تغییر داده است؛ تغییرات ژئوپلیتیکی بیشتر به ضرر اوکراین، نیز به مسکو اجازه می‌دهد تا حضور دریایی خود را در امتداد ساحل شمالی دریای سیاه تقویت کند (Mankoff, 2022: 7-8). تغییر اساسی موازنه استراتژیک به نفع مسکو در منطقه حتی توسط اردوغان علناً تأیید شد که تنها چند هفته قبل از نشست ناتو در ورشو در سال ۲۰۱۶ خواستار اتخاذ اقدامات متقابل علیه مسکو شد که تقریباً دریای سیاه را به «دریاچه روسی» تبدیل کرده است (Celikpala And, 2018: 85). بدین خاطر، آنکارا به دنبال حضور بیشتر خود در ناتو و تعادل کردن قدرت کرملین در منطقه است.

به عنوان شاهدهی برای تغییر موازنه قدرت، نیروی دریایی روسیه شروع به آزار و اذیت ناوگان باقیمانده اوکراینی کرد و در سال ۲۰۱۸ حتی نقطه خفه کردن تنگه کرچ را مسدود کرد. بنابراین به تدریج دریای آزوف را به حوزه نفوذ انحصاری کرملین تبدیل کرد. در نتیجه، ارزیابی مجدد تدریجی موقعیت ترکیه در منطقه آغاز شد که باعث شد تا آنکارا سیاست تعامل حداقلی خود با ناتو در دریای سیاه را کنار گذارد و در واقع همکاری با این ائتلاف را افزایش دهد (Avdaliani, 2022: 89-90). ناتو با توافق ترکیه در دریای سیاه فعال‌تر شده است. مهار توسعه‌طلبی روسیه به ویژه با توجه به

⁶. Valery Gerasimov

نگرانی سایر اعضای ساحلی اتحاد (رومانی و بلغارستان) به عنوان اولویت اصلی شناخته شد. تنها در سال ۲۰۱۴، به عنوان بخشی از عملیات قاطعیت ناتو در اقیانوس اطلس، کشتی‌های جنگی ایالات متحده، در مقایسه با دو بازدید کوتاه در سال ۲۰۱۳، در مجموع ۲۰۷ روز را در دریای سیاه گذراندند. در اجلاس سران ناتو در ولز در سپتامبر ۲۰۱۴ و ورشو در ژوئیه ۲۰۱۶، این ائتلاف به بلغارستان، رومانی و ترکیه متعهد شد که «حضور و پیشروی متناسب» را در دریای سیاه حفظ کند. این حضور متکی بر تمرین‌ها و بازدیدهای مکرر توسط کشتی‌های دریایی ایالات متحده و سایر متحدان آن در خارج از منطقه و استقرار یک تیپ چندملیتی در رومانی است (Vorotnyuk: 2020: 21). اعضای ناتو شروع به انجام یک فشار هماهنگ برای تقویت نهادینه اتحاد در دریای سیاه کردند؛ سیاستی که ترکیه از آن حمایت کرد. در فوریه ۲۰۱۶، رومانی پیشنهاد ایجاد یک نیروی دریایی دائمی مشترک توسط رومانی، ترکیه و بلغارستان را با حمایت لجستیکی و نظامی آلمان، ایتالیا و ایالات متحده داد. اگرچه بلغارستان این طرح را قبل از نشست ورشو ژوئیه ۲۰۱۶ و تو کرد؛ اما ترکیه موافق بود که این امر نیز نشانگر جدیت و تلاش آنکارا برای مهار توسعه‌طلبی روسیه و ایجاد تعادل قدرت در دریای سیاه بود. در ۱۶ فوریه ۲۰۱۷، وزرای دفاع ناتو افزایش حضور در زمین، دریا و هوا را تأیید کردند و به نیروهای دریایی دائمی، واحد واکنش فوری متفقی، اجازه دادند تا روابط خود را با متحدان در دریای سیاه عمیق‌تر کنند (Avdaliani, 2022: 90).

اما از دیدگاه ترکیه، اتکای فزاینده به ناتو در خطر تبدیل شدن به اتکای بیش از حد است که برای موضع ژئوپلیتیک آنکارا در دریای سیاه مضر خواهد بود. ایجاد تعادل در هر منطقه و هر رابطه‌ای بسیار مهم است. یکی از راه‌های مقابله با حضور نظامی رو به رشد روسیه، تقویت تحولات نیروی دریایی داخلی است. پروژه‌ای به نام «کشتی جنگی ملی جمهوری ترکیه»^۷ برای طراحی و ساخت شناورهای دریایی مانند؛ ناوهای کلاس آدا^۸ راه‌اندازی شد. در همین رابطه، ترکیه همچنین برای توسعه قابلیت‌های ضد دسترسی برای مقابله با دارایی‌های رو به رشد موشکی روسیه فشار آورده است (Tol And Isik, 2021: 5). بنابراین، ناتو از ناظر تقریباً منفعل امور دریای سیاه به یک بازیگر فعال تبدیل شد. توسعه‌طلبی روسیه علت اصلی این تغییر بود؛ اما تمایل ترکیه برای تجدیدنظر در موضع خود و توازن نامطلوب نظامی قدرت در دعوت به تعامل ناتو نقش اساسی داشت. تغییر سیاست ترکیه به ویژه در بحران ۲۰۱۵-۲۰۱۶ در روابط با روسیه قابل مشاهده است که باعث نزدیکی و همکاری‌های مسکو و آنکارا در دریای سیاه شد. در سال‌های ۲۰۱۷ و ۲۰۱۹ روسیه و ترکیه ۲۰۵ رزمایش دریایی مشترک در دریای سیاه برگزار کرده‌اند و هر دو حتی یک قرارداد تسلیحاتی گسترده اس-۴۰۰ منعقد کردند که نشانه‌ای ملموس از ادامه اقدام متعادل آنکارا بود. ترکیه با حمایت از خط لوله ترک استریم روسیه که اوکراین را دور می‌زند؛ منافع استراتژیک و اقتصادی اوکراین را تضعیف کرد. با این حال، ترکیه از به رسمیت شناختن الحاق کریمه امتناع می‌ورزد و از بدرفتاری روسیه با جمعیت تاتارهای ترک زبان شبه جزیره انتقاد می‌کند. در حالی که سیاست خارجی ترکیه اغلب به عنوان جایگزینی برای روابط سنتی با ناتو و ایالات متحده تلقی می‌شود؛ اما آنچه آنکارا به درستی با آن همخوانی دارد؛ واکنشی به افزایش نوسانات در دریای سیاه و نیاز فزاینده به فعال‌تر شدن ترکیه در معادلات قدرت در این منطقه است. شاید این استدلال مولود چاووش‌اوغلو^۹ وزیر امور خارجه ترکیه، مبنی بر این که روابط ترکیه با روسیه جایگزینی برای روابط با آمریکا یا اتحادیه اروپا نیست و این که ترکیه قادر

^۷. MILGEM project

^۸. ADA

^۹. Mevlut Cavusoglu

است روابط خارجی خود را «به طور کامل متعادل کند» واقعیت را به درستی منعکس کند (Flanagan And Others, 2020: 76).

حتی تهاجم گسترده روسیه به اوکراین نیز این تفکر اساسی ترکیه را تغییر نداد. اگرچه ترکیه پس از سرنوشت جت نظامی روسیه بر فراز سوریه در سال ۲۰۱۵، موفق شد روابط خود با روسیه را عادی کند؛ اما منافع رو به رشد مسکو در دریای سیاه برای آنکارا به طور فزاینده‌ای دشوار است. ترکیه برتری دریایی خود را در دریا از دست داد؛ در حالی که موازنه ظریف مونترو که توسط آنکارا دنبال می‌شود نیز به دلیل افزایش نظامی روسیه به شدت به چالش کشیده شده است. این امر باعث شد که ترکیه در موقعیت خود در دریای سیاه تجدیدنظر کند و تعدادی از نقاط عطف در امتداد مرزهای روسیه به ترکیه فضایی برای مانور داد تا برتری روسیه را جبران کند (Celikpala And Ersen, 2018: 84). در این میان، یکی از راه‌حل‌های آنکارا ایجاد روابط نزدیک‌تر نظامی و امنیتی با اوکراین، گرجستان و آذربایجان است. این یک قوس ژئوپلیتیکی است که در آن نخبگان سیاسی و اذهان عمومی مردم ترکیه از نفوذ روسیه بیزارند و با ایجاد روابط نزدیک‌تر با دیگر قدرت‌های منطقه‌ای به دنبال محافظت از آسیب‌پذیری خود در برابر روسیه هستند.

۵.۳. رویکرد واقع‌بینانه ترکیه نسبت به تحولات اوکراین

یکی از مؤلفه‌های مهم رویکرد ترکیه پس از سال ۲۰۱۴ در قبال بحران اوکراین، افزایش سطح همکاری‌ها با اوکراین جهت ایجاد موازنه در برابر جاه‌طلبی‌های مسکو و حفظ منافع خود بوده است. ترکیه چندین اهرم را برای اجرای این سیاست به کار گرفته است. نخست، تعهد به تاتارها و رنج آن‌ها از زمان الحاق کریمه به روسیه است. قبل از فراندوم مارس ۲۰۱۴ برای الحاق کریمه، اردوغان از پوتین خواست تا در مورد امنیت تاتارهایی که اکثراً فراندوم را تحریم کردند؛ با توجه به ترس آن‌ها از پیوستن به روسیه پس از رفتارهای سختی که در زمان شوروی با آن‌ها شد؛ اطمینان دهد. حمایت اردوغان از تاتارها بارها در سخنرانی‌های عمومی او در سراسر ترکیه اعلام شد. این تحول با مفهوم نوظهور در سیاست خارجی ترکیه یعنی «جنبه خویشاوندی» (Ergun, 2014: 6)، مطابقت دارد که به موجب آن آنکارا به برادرانی که در نزدیکی مرزهایش پراکنده هستند؛ نزدیک می‌شود. یکی از نمونه‌های این رویکرد جدید سیاست خارجی این است که موضوع تاتارها هرگز توسط ترک‌ها در دوره شوروی مطرح نشد؛ اما بلافاصله پس از فروپاشی شوروی به موضوعی مهم برای بحث تبدیل شد. در این راستا، احمد داوود اوغلو، وزیر خارجه سابق ترکیه، حتی با مصطفی جمیلوف^۱، رئیس سابق مجلس ملی تاتارهای کریمه، ملاقات کردند و قول حمایت از آرمان تاتار را دادند. در اکتبر ۲۰۱۴، آژانس توسعه و همکاری ترکیه^۲، بودجه تأسیس یک مرکز تاتار در کی‌یف را تأمین کرد. در طول بحران ۲۰۱۵-۲۰۱۶ بر سر جت سرنگون شده روسیه، حمایت آنکارا از تاتارها افزایش یافت. همچنین اردوغان در سفر فوریه ۲۰۲۰ خود به کی‌یف وعده داد که ترکیه برای نزدیک به ۵۰۰ خانواده تاتار کریمه که پس از الحاق روسیه به روسیه مجبور به نقل مکان به سرزمین اصلی اوکراین از کریمه شدند؛ مسکن خواهد ساخت (Miller, 2020: 6).

در آوریل ۲۰۱۵، ترکیه حتی یک هیأت نظارتی غیررسمی به شبه جزیره کریمه فرستاد که نقض حقوق تاتارها برای آزادی بیان، مالکیت و دسترسی به آموزش به زبان بومی را بیان کرد. در این رابطه، گزارش ۲۱ صفحه‌ای که اردوغان به پوتین داد؛ نتیجه‌ای نداشت. در آوریل ۲۰۱۶، روسیه حتی مجلس را به دلیل ارتباط ادعایی با گروه‌های ملی‌گرای افراطی ترکیه مانند؛ گرگ‌های خاکستری و همچنین حزب پان‌اسلامیست و حزب التحریر، یک «سازمان افراطی» معرفی کرد. با

^۱ . Mustafa Jamilov

۰

^۲ . Turkish Cooperation and Coordination Agency

این حال، موضوع کریمه و سرنوشت تاتارها تاکنون بر روابط ترکیه و روسیه حتی در سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۱۶ سایه نینداخته است. یکی دیگر از دلایل اصرار نادر ترکیه بر سر مسأله تاتارها، جذابیت داخلی محدودی است که این موضوع در ترکیه دارد. به جز حزب جنبش ملی‌گرا که به طور سنتی بر جوامع ترک در خارج از کشور تمرکز می‌کند؛ هیچ بازیگر اصلی توجه زیادی به این موضوع نکرده است (Avdaliani, 2022: 94-95). به طور کلی، ترکیه تا حد زیادی برای مداخله در اختلافات روسیه و اوکراین بر سر دونباس، کریمه و مشکل تاتارها مردد بوده است (Ereker And Ozer, 2018: 378). در واقع، به جز یک بحران کوتاه‌جست، از اواخر سال ۲۰۱۶ روابط بین مسکو و آنکارا در مسیر صعودی قرار گرفت. همکاری روسیه و ترکیه بر روی تعدادی از مسائل کلیدی مانند تلاش‌های رفع مناقشه در سوریه، خرید سامانه‌های پدافند هوایی اس-۴۰۰، خط لوله گاز ترک‌استریم و ساخت نیروگاه هسته‌ای آکویو^۲ به رشد بوده است (Gaber, 2020: 46).

نقشه شماره ۵: خط لوله گاز ترک‌استریم روسیه

(حیدری، ۱۳۹۸: ۲۳۰)

بسیاری از مسائل اقتصادی و امنیتی در هم تنیده‌ای وجود دارد که ترکیه را به روسیه متصل می‌کند و ارزش ژئوپلیتیکی و استراتژیک بیشتری برای آنکارا دارد که با آنچه که با قطع روابط با روسیه به دلیل موضوع کریمه و تاتارها نصیب ترکیه می‌شود؛ قابل مقایسه نیست. اگرچه ترکیه در تلاش برای تنوع بخشیدن به منابع انرژی خود است؛ اما این کشور به شدت به گاز روسیه وابسته است. مصرف سالانه گاز ترکیه حدود ۴۵ میلیارد متر مکعب است و ۶۰ درصد این گاز از روسیه تأمین می‌شود (Petkova, 2023: 11). اما برای سنجش تغییر در سیاست ترکیه، به غیر از موضوع تاتار، باید جنبه‌های دیگری را نیز بررسی کرد. این تغییر در همکاری نظامی آنکارا با اوکراین که از سال ۲۰۱۴ افزایش یافته است و همچنین دخالت نظامی روسیه در سوریه در سال ۲۰۱۵ دیده می‌شود. این موضوع نشان می‌دهد که ترک‌ها تا چه اندازه با روس‌ها که رَدپای نظامی خود را به شمال و جنوب ترکیه گسترش می‌دهند؛ محاصره شده‌اند. با افزایش همکاری نظامی آنکارا با اوکراین، تسلیحات با فناوری پیشرفته تولید ترکیه می‌تواند توسط ارتش اوکراین در منطقه درگیری در شرق اوکراین که نیروهای روسی به شدت درگیر هستند یا در آب‌های دریای سیاه که روسیه، اوکراین را در اطراف کریمه تحت فشار قرار می‌دهد؛ استفاده شود. پهنادهای ترکیه می‌توانند در نبردهای روزمره تفاوت ایجاد کنند. همان‌طور که نمونه‌های زرادخانه نظامی ترکیه در برابر تسلیحات روسی در لیبی، سوریه و قره‌باغ نشان داد؛ تسلیحات ترکیه دارای

^۱ . Akkuyu Nuclear Power Plant

مزایای قابل توجهی است. پهپادهای ترکیه می‌توانند خسارات جبران‌ناپذیری به پتانسیل دفاعی نیروهای تجزیه‌طلب در شرق اوکراین وارد کنند. هدف ترکیه همچنین افزایش قابلیت همکاری نیروهای اوکراین و ناتو از طریق تمرینات نظامی است (Avdaliani, 2022: 95-97).

هم‌اکنون ارتش اوکراین بازسازی و تجهیز شده است که این امر باعث ترس روسیه شده است؛ زیرا کی‌یف برای حفظ برتری خود در شرق اوکراین به منابع و تجهیزات بسیار بیشتری از مسکو نیاز دارد. آنکارا همچنین حمایت خود را در حمایت از پیشنهاد اوکراین برای عضویت در ناتو افزایش داده است. زمانی که نیروهای روسی در امتداد مرز با اوکراین تجمع می‌کردند؛ اردوغان به مقامات کی‌یف قول حمایت داد و بیان داشت که هر دو کشور توسط وزرای خارجه و دفاع خود طی نشست‌های در مورد همکاری بر سر حوزه صنعت دفاعی گفت‌وگو خواهند کرد؛ اما اردوغان افزود که این همکاری‌ها «به هیچ وجه اقدامی علیه کشورهای ثالث نیست». به نظر می‌رسد؛ همکاری نظامی ترکیه و اوکراین، مقامات روسیه را بیش از پیش نگران کرده است. اظهارات گاه و بیگاه مقامات کرم‌لین نشان دهنده نارضایتی مسکو بود. در یک مورد، وزیر امور خارجه روسیه، به ترکیه نسبت به آنچه به گفته او تلاش برای دامن زدن به «احساسات نظامی» در اوکراین است؛ پس از اقدام آنکارا برای تقویت همکاری با کیف هشدار داد (Reuters, 2021: 5). هنگامی که روسیه در فوریه ۲۰۲۲ به خاک اوکراین حمله کرد؛ هواپیماهای بدون سرنشین ترکیه آسیب‌های غیرقابل جبرانی را به ویژه به خطوط لجستیکی روسیه وارد کردند. منطق استراتژیک روابط محکم‌تر ترکیه و اوکراین آشکار است؛ زیرا هر یک از طرفین طرف دیگر را به عنوان یک عنصر متوازن بالقوه برای روسیه می‌بینند. ترکیه هوشمندانه و با دقت روی نقاط فشار سرمایه‌گذاری می‌کند تا فشار روسیه را در دیگر جبهه‌ها متعادل کند. محاسبات صرفاً نظامی-صنعتی نیز این همکاری را تقویت می‌کند. از آنجایی که اختلافات ترکیه با روسیه در مورد کریمه، لیبی، سوریه و قره‌باغ کوهستانی همیشه ممکن است افزایش پیدا کند؛ اوکراین منبع خوبی برای ترکیه برای به حداقل رساندن وابستگی خود به همکاری‌های دفاعی و تجاری با روسیه است (Gaber, 2020: 45).

همکاری‌های نظامی ترکیه و اوکراین و توازن نامطلوب قوا در منطقه وسیع‌تر دریای سیاه قبل از حمله روسیه به اوکراین در سال ۲۰۲۲ نشان داد که آنکارا و کی‌یف طبیعتاً تمایل دارند که دیدگاه همسویی فزاینده خود را در مورد ژئوپلیتیک منطقه‌ای در حال تحول دنبال کنند. برای آنکارا، چرخش به سمت اوکراین نیز به دلیل اختلافات بین کشورهای ساحلی دریای سیاه است. رومانی حامی سرسخت حضور افزایش یافته ناتو در منطقه است. این کشور تهدید روسیه را بسیار جدی می‌داند و از مشارکت فعال‌تر ناتو، ایالات متحده و اتحادیه اروپا در منطقه حمایت می‌کند. بر خلاف رومانی، بلغارستان حامی سرسخت حضور ناتو و نیروی دریایی آمریکا در منطقه نیست (Batoh, 2020: 5). هر دو کشور با ترکیه اختلاف نظر دارند و توانایی کشورهای ساحلی را برای تدوین یک چشم‌انداز واحد برای دریای سیاه به حداقل می‌رساند. همکاری آنکارا با کی‌یف همچنین نشان‌دهنده چشم‌انداز نوظهور در تفکر ژئوپلیتیک ترکیه به سمت شمال و شمال شرق است که در کنار اوکراین، همکاری با سایر کشورهای دریای سیاه و نزدیک به دریای سیاه، ترکیه را قادر می‌سازد تا حتی تعادل نامطلوب با روسیه را حفظ کند. بدین‌گونه است که گرجستان و آذربایجان به عنوان نقاط فشار دیگری در نظر گرفته می‌شوند که ترکیه می‌تواند تلاش‌های روسیه را خنثی کند یا از آن‌ها به عنوان ابزاری برای چانه‌زنی در مذاکرات آتی با مسکو استفاده کند. با این حال، اوکراین پیچیده‌ترین صحنه خواهد بود. همکاری نظامی گسترده‌تر آنکارا با اوکراین می‌تواند واکنش روسیه را به دنبال داشته باشد؛ زیرا مسکو می‌ترسد فناوری‌های نظامی ترکیه بتواند تفاوت واقعی در منطقه جنگی اوکراین ایجاد کند؛ مشابه آنچه در قره‌باغ کوهستانی به دست آمد. روسیه در مورد

مسأله اوکراین بسیار سازش‌ناپذیرتر از مناطق دیگر بوده است. آنچه در اوکراین اتفاق می‌افتد برای موقعیت روسیه در دریای سیاه بسیار مهم است. این موضوع بیانگر شدت دفاع روسیه از کریمه، بازسازی نیروی دریایی خود و واکنش به تلاش‌های جدی کی‌یف برای تجهیز مجدد ارتش خود است. بنابراین ترکیه درک می‌کند که منطقه دریای سیاه و اوکراین تا چه اندازه در هدف اصلی روسیه برای بازگرداندن نفوذ خود و حفظ کنترل در امتداد مناطق پیرامونی خود برجسته بوده‌اند (Flanagan And Others, 2020: 83).

نقشه شماره ۶: موقعیت جغرافیایی اوکراین

(Walker, 2013: 3)

در واقع، استراتژی ترکیه در بحران اوکراین با وجود عضویت در ناتو و روابط راهبردی با ایالات متحده، به دنبال استفاده حداکثری از این بحران است. آنکارا به دنبال این است که روابط خود با مسکو و کی‌یف را بدون به خطر انداختن محاسبات ژئواستراتژیک خود در منطقه حفظ کند. نقش یک میانجی کلیدی که اردوغان بسیار مشتاق به عهده گرفتن آن بود؛ به آنکارا این امکان را داد که به راحتی خود را در میانه نبرد و نه فقط در درگیری بین روسیه و اوکراین؛ بلکه به طور گسترده‌تر در مناقشه بین روسیه و ناتو قرار دهد (هلالات و حکیم، ۱۴۰۲: ۱۷۰). از دیدگاه نظریه‌پردازان مدل بازیگر عقلایی، بازیگران (از قبیل تصمیم‌گیرندگان) بر حسب ترجیحات و ارزش‌های شخصی‌شان به زعم خود بهترین انتخاب‌ها را برای دستیابی به اهداف و منافع ملی خود بر می‌گزینند و از این طریق به حداکثر سود مورد نظر نائل می‌شود. در این رابطه باید گفت؛ مقامات ترک با درک اهمیت استراتژیک اوکراین برای روسیه، سعی دارند دست به اقدامی نزنند که واکنش تند کرملین را در پی داشته باشد. آنکارا با حفظ روابط نزدیک با اوکراین، به توسعه و ارتقاء روابط دوجانبه با کرملین نیز مبادرت می‌ورزد و سعی دارد به یک بازیگر فعال در تحولات منطقه و اوکراین تبدیل شود. تلاش ترکیه برای توسعه روابط با مسکو و کی‌یف، ضمن حفظ تعادل قدرت در منطقه، می‌تواند به تضمین صلح و ثبات در اروپای شرق و دریای سیاه و نیز افزایش قدرت چانه‌زنی آنکارا در سطح روابط بین‌الملل کمک نماید. در واقع، تحولات جاری اوکراین برگ امتیاز بسیار مهمی برای آنکارا در معادلات بین‌المللی و خصوصاً منطقه‌ای محسوب می‌شود. مقامات ترک می‌توانند با کاربرد هوشمندانه کارت اوکراین به یک موازنه در قبال رویکرد ایزاری روسیه در ارتباط با مسائل منطقه و انرژی دست یابند. دو کشور ترکیه و روسیه در مسائل مربوط به منطقه از جمله انتقال خطوط نفت و گاز به اروپا دارای منافع متضادی هستند. بنابراین، آنکارا به دنبال ایفای نقش حداکثری و بهره‌وری از بحران اوکراین و حفظ روابط روسیه با ترکیه به خصوص با توجه به وضعیت اقتصادی ترکیه است.

۴.۵. روابط اقتصادی و نظامی ترکیه با اوکراین

حفظ روابط با روسیه تنها هدف آنکارا برای غلبه بر اوراسیا نبوده است؛ بلکه اوکراین به عنوان یک شریک اقتصادی و ژئوپلیتیک برای ترکیه نیز بسیار مهم است. تجارت بین دو کشور ترکیه و اوکراین پس از وقوع انقلاب کرامت در اوکراین در سال‌های ۲۰۱۳-۲۰۱۴ به سرعت افزایش یافته است و در سال ۲۰۲۱ به ۷/۴ میلیارد دلار رسیده است. آنکارا و کی‌یف همچنین در آستانه حمله ۲۰۲۲ روسیه به اوکراین توافق‌نامه تجارت آزاد امضاء کردند و درباره وضعیت ناظر اوکراین در شورای ترک بحث کردند (Mankoff, 2022: 7-8). در سال ۲۰۲۱، ترکیه ۵,۸ میلیارد دلار به روسیه صادر کرد که ۲,۶ درصد کل صادرات را به خود اختصاص داد، در حالی که ۲۷,۵ میلیارد دلار یا ۱۰,۷ درصد کل واردات را وارد کرد. ترکیه دارای کسری تجاری ۲۱,۷ میلیاردی با روسیه است. صادرات ترکیه با اوکراین ۲,۸ میلیارد دلار و سهم آن از کل صادرات ۱,۳ درصد است؛ در حالی که واردات آن ۲,۴ میلیارد دلار و سهم آن از کل واردات ۱,۷ درصد است. ترکیه در تجارت خود با اوکراین ۱,۵ میلیارد دلار مازاد تجاری دارد. واردات مواد غذایی از روسیه و اوکراین بیش از ۴۰ درصد از کل واردات ترکیه را تشکیل می‌دهد (Çatuk, 2023: 2052). در سال ۲۰۲۱، گردش تجاری بین اوکراین و ترکیه بیش از ۷ میلیارد دلار بود که صادرات اوکراین به ۴,۱ میلیارد دلار و واردات به ۳,۲ میلیارد دلار رسید. در سال ۲۰۲۳ حجم مبادلات تجاری دو کشور در سطح ۷,۱ میلیارد دلار بود؛ اما اکنون صادرات دو کشور به ۲,۴ میلیارد دلار و واردات به ۴,۷ میلیارد دلار رسیده است (Balci, 2023: 4).

نقشه شماره ۷: حجم مبادلات اقتصادی ترکیه و اوکراین

(Grigorenko, 2024: 5)

گردشگری همچنین نشان دهنده یک حوزه اساسی همکاری بین ترکیه و اوکراین است. تعداد گردشگران اوکراینی که در سال ۲۰۱۸ از ترکیه بازدید کرده‌اند به یک میلیون و ۳۸۶ هزار نفر رسیده است؛ در حالی که در سال ۲۰۱۹ این رقم به ۱,۵۴۷,۹۹۶ گردشگر اوکراینی رسیده است (Tasam, 2021: 3). از تعداد گردشگرانی که در سال ۲۰۲۱ از ترکیه بازدید کرده‌اند؛ ۱۹ درصد را روسی‌ها و ۸/۳ درصد را اوکراینی‌ها تشکیل می‌دهند. همچنین روسیه پس از آذربایجان دومین تأمین‌کننده بزرگ انرژی ترکیه است و ترکیه نیز ۸۰ درصد غلات خود را از روسیه و اوکراین وارد می‌کند. واردات اصلی ترکیه از اوکراین شامل، محصولات کشاورزی، غلات و روغن آفتاب‌گردان و صادرات منسوجات، سنگ معدن، ماشین‌آلات و مواد شیمیایی است (Dalay, 2022: 5). ترکیه با هدف فعال‌سازی صادرات غلات اوکراین و کاهش بحران غلات جهانی، نقش حیاتی در عملکرد به اصطلاح «کریدور غلات» ایفاء کرده است. در ۲۲ ژوئن ۲۰۲۲، توافق‌نامه‌ای بین اوکراین، روسیه، ترکیه و سازمان ملل، برای صادرات مجدد غلات اوکراینی در استانبول امضاء شد. رجب

طیب اردوغان، رئیس جمهور ترکیه و آنتونیو گوترش^۱ دبیر کل سازمان ملل متحد، این توافق نامه را امضاء کردند. اردوغان در مراسم امضای این توافق نامه با بیان این که این توافق نامه از گرسنگی میلیاردها نفر جلوگیری می کند؛ تأکید کرد: «ما مفتخریم که کلید ابتکاری هستیم که نقش بزرگی در حل بحران های جهانی مواد غذایی که مدتی است جهان را به خود مشغول کرده است، ایفاء می کند. این توافق نامه نه تنها از گرسنه شدن میلیاردها نفر جلوگیری می کند؛ بلکه تورم جهانی را نیز کاهش می دهد (Ali, 2022: 361-363).

نقشه شماره ۸: نقش حیاتی ترکیه در صادرات ایمن غلات از بنادر اوکراین به بازارهای جهانی

(Fatih Beyaz, 2022: 2)

دو کشور ترکیه و اوکراین نیز در زمینه امور نظامی و دفاعی همکاری های گسترده ای را دنبال می کنند. در فوریه ۲۰۱۶، مقامات اوکراین و ترکیه توافق کردند در طراحی و ساخت موتورهای هواپیما، واحدهای رادار، ارتباطات نظامی و سیستم های ناوبری با یکدیگر همکاری کنند. پروژه های فناوری پیشرفته مانند موشک های فضایی فازی، سامانه های موشکی بالستیک و حتی موشک های کروز نیز مورد بحث است. نیروی دریایی اوکراین که پس از تصرف کریمه در سال ۲۰۱۴ توسط روسیه به شدت کاهش یافته است؛ با همتای ترکیه ای خود آموزش دیده است که اخیراً در یک تمرین دفاع هوایی در اودسا در آوریل ۲۰۱۷ انجام شد. اوکراین همچنین به پروژه های صنعتی دفاعی ترکیه علاقه نشان می دهد. در مارس ۲۰۱۷، ولادیمیر گرویسمن^۲، نخست وزیر اوکراین، یادداشت تفاهم اولیه ای را در مورد تأمین موتور تانک نبرد آلتای ترکیه با مقامات آنکارا امضاء کرد (Frahm, 2018: 25). در سال ۲۰۱۹ بایکار ماکینا^۳ سازنده خصوصی هواپیماهای بدون سرنشین ترکیه، قراردادی ۶۹ میلیون دلاری برای فروش شش پهپاد بایراکتار تی بی ۲^۴ به اوکراین که در پیروزی آذربایجان بر ارمنستان به عنوان متحد روسیه در قره باغ کوهستانی نقش راهبردی داشت؛ برنده شد (Avdaliani, 2022: 96). یکی از مهم ترین بخش هایی که مقاومت اوکراین در برابر تهاجم گسترده روسیه در فوریه ۲۰۲۲ را تقویت کرد؛ موفقیت پهپاد مسلح بایراکتار تی بی ۲ ترکیه است که یکی از معروف ترین نمادهای مقاومت اوکراین در برابر تهاجم روسیه به حساب می آید (Nailia, 2022: 5). تلفات قابل توجه سربازان روسی و انهدام تجهیزات نظامی گران قیمت و مدرن روسیه توسط پهپادهای نسبتاً ارزان ترکیه، انگیزه نیروهای اوکراینی را در پی داشت.

^۱ . Antonio Guterres 3

^۲ . Vladimir Groysman 4

^۳ . Baykar Makina 5

^۴ . Bayraktar TB2 6

این پهبادهای بین ساختارهای سیاسی و نظامی روسیه آشفتگی گسترده‌ای ایجاد کردند (Ali, 2022: 363). در فوریه ۲۰۲۰، هیئت‌های نظامی ترکیه و اوکراین درباره امکان افزایش همکاری امنیتی دوجانبه در منطقه دریای سیاه که شامل مشارکت بالقوه در تمرین‌های مشترک و تشدید گفت‌وگو بین نیروهای دریایی ترکیه و اوکراین می‌شود؛ بحث کردند (Avdaliani, 2020: 91). همکاری دوجانبه همچنین شامل سامانه‌های زمین به هوای اس-۱۲۵ (گو-۳)^۷ بود که ترکیه از اوکراین خریداری کرد. غول صنایع دفاعی ترکیه موسوم به آسلسان^۸ یک قرارداد در اوکراین برای سیستم‌های ارتباطی نظامی پیشرفته منعقد کرد و حتی یک مرکز تولید محلی در کی‌یف برای تحویل‌ها راه‌اندازی کرد (Kapasoglu, 2020: 6).

در اکتبر ۲۰۲۰ قراردادهایی بین یک سازنده موتور اوکراینی به نام ایوچنکو پراگرس^۹ و چندین تأمین‌کننده برای قطعات موتورهای AI-35 برای استفاده در موشک‌های کروز جدید ترکیه (Daily Sabah, 2020: 3) و سیستم‌های هوایی بدون سرنشین امضاء شد. پهباد جنگی آکینچی ترکیه در مرحله اولیه با موتورهای توربوپراپ اوکراین کار می‌کرد. این پهباد که توسط شرکت بایکار ترکیه تولید شده است؛ کلمه جدیدی در توسعه فناوری نظامی ترکیه است (Kapasoglu, 2020: 5). در جریان سفر اردوغان به کی‌یف در ۳ فوریه ۲۰۲۲، توافق‌نامه چارچوب همکاری در بخش دفاعی بین ترکیه و اوکراین به امضاء رسید که هدف آن تقویت روابط دوجانبه و تسهیل همکاری بین این دو کشور در حوزه دفاعی بر اساس عمل متقابل است. در این سفر اردوغان کمک نظامی ۳۶ میلیون دلاری به اوکراین را اعلام کرد و دو کشور توافق کردند که کارخانه‌ای برای تولید هواپیماهای بدون سرنشین در اوکراین راه‌اندازی کنند. امنیت ترکیه توسط اوکراین مستقل بسیار بهتر از اوکراین تحت سلطه نظامی-سیاسی روسیه تأمین می‌شود (Mankoff, 2022: 7-8). روسای جمهور ترکیه و اوکراین همچنین توافق‌نامه‌ای را در مورد فناوری فضایی امضاء کرده‌اند که شامل تولید مشترک پرتابگر موشک است. به دلیل ظرفیت جمع‌آوری اطلاعات کم‌هزینه و در زمان واقعی و قابلیت حمله با دقت بالا، بایراکتار تی-بی ۲ به کاهش عدم تقارن قدرت نظامی بین کی‌یف و مسکو کمک کرده است. در این رابطه، یوری ایگنات^{۱۰}، سخنگوی نیروی هوایی اوکراین، خاطر نشان می‌کند: «فناوری هواپیماهای بدون سرنشین ترکیه، به ارتش اوکراین «نقشه کیفی» نسبت به نیروهای روسی داده است» (Gozkaman, 2022: 169). بدین ترتیب، تجهیز اوکراین به سلاح‌ها و ادوات نظامی ترکیه، ضمن تقویت کمپین هوایی اوکراین، باعث می‌شود تا موازنه هوایی در اروپای شرقی و آسمان دریای سیاه به نفع کی‌یف و متحدان غربی آن در منطقه تغییر کند که این امر در بلندمدت باعث تضعیف و انزوای مسکو در عرصه میدانی می‌شود.

۵.۶. میانجی‌گری ترکیه میان روسیه و اوکراین

جایگاه راهبردی اوکراین در سیاست خارجی ترکیه در دریای سیاه و تأثیر آن بر اهداف و منافع منطقه‌ای این کشور باعث شده است تا آنکارا سیاست فعالی را در قبال تحولات این کشور اتخاذ نماید. ترکیه با در نظر گرفتن منافع ملی خود به عنوان کشوری بی‌طرف و با ایفای نقش میانجی‌گر، سعی در حفظ تعادل در روابط خود با اوکراین و روسیه دارد. در این راستا، ترکیه خود را به عنوان میانجی‌گری توازن‌بخش و متعادل‌کننده معرفی می‌کند. دلایل اتخاذ این رویکرد بر اساس منافع مشترک با اوکراین و روسیه است. در حالی که روابط ترکیه با روسیه عمدتاً بر محور منافع اقتصادی، استراتژیک و

^۱ . S- ۱۲۵ (Goa-۳)

^۱ . Aselsan

^۱ . Ivchenko-Progress

^۲ . Yuri Ignat

انرژی مثبتی است؛ در روابط آنکارا با اوکراین عنصر دفاعی نقش بزرگی ایفاء می‌کند. در حال حاضر، ترکیه با کمپین کمک‌های بشردوستانه خود با هدف تخلیه غیرنظامیان و پذیرایی از کسانی که از جنگ فرار می‌کنند؛ بسیار فعال است. تاکنون بیش از ۱۶۰۰۰ غیرنظامی به خارج از مناطق جنگی منتقل شده‌اند و حدود ۶۰۰۰۰ اوکراینی در ترکیه سرپناه پیدا کرده‌اند که به دلیل تشدید تنش‌ها به تدریج افزایش خواهد یافت (Giannotta, 2022: 2). علاوه بر این، آنکارا متعهد به تضمین تداوم انتقال پرسنل دیپلماتیک بین‌المللی است؛ همان‌طور که در مورد اعضای هیأت نظارت ویژه سازمان امنیت و همکاری اروپا از طریق ترکیه از سوچی به اوکراین منتقل شدند؛ اتفاق افتاد. در واقع، جنگ کنونی اوکراین برخی از پویایی‌های جنگ سرد را تداعی می‌کند؛ زیرا شبیه منطق پرده آهنین بین غرب و شرق است. در این زمینه، ترکیه به وضوح موضعی میانجی‌گر را در قبال طرف‌های متخاصم و همچنین در قبال شرکای بین‌المللی خود اتخاذ کرده است. در واقع، آنکارا حفظ میزان خاصی از بی‌طرفی را در حین سرمایه‌گذاری در تلاش‌های میانجیگری رعایت می‌کند. ترکیه همچنین پایبندی کامل خود را به توافقات بین‌المللی، یعنی کنوانسیون ۱۹۳۶ مونترو نشان داده است که به ترکیه کنترل دسترسی به تنگه‌های دریای سیاه را می‌دهد (Daily Sabah, 2022: 4). از این‌رو، خلوصی آکار،^۲ وزیر دفاع ترکیه، تأیید کرد که آنکارا به کنوانسیون محدود کردن عبور کشتی‌های جنگی از هر دو طرف استناد کرده و به اجرای مواد ۱۹، ۲۰، ۲۱ این کنوانسیون ادامه می‌دهد و در این رابطه، از همه طرف‌های درگیر خواسته است که یگان‌های دریایی خود را به منطقه به منظور کمک به تنش‌زدایی گسیل نکنند (Cubukcuoglu, 2022: 2-3).

در واقع، اراده آنکارا برای حفظ موقعیت خود به عنوان یک میانجی، ناشی از نیاز به حفظ منافع ملی آن است که به شدت تحت تأثیر پویایی‌های منطقه‌ای و روابط با کی‌یف و مسکو است. این امر مستلزم تلاش کامل آنکارا با توجه به تعادل ظریفی است که از یک‌سو، باید بین عضویت در ناتو و نامزد اتحادیه اروپا و از سوی دیگر، یک بازیگر منطقه‌ای که روابط استراتژیک و اقتصادی با روسیه برای آن از اهمیت حیاتی برخوردار است؛ برقرار کند. در واقع، هدف نهایی آنکارا دستیابی به آتش‌بس و جلوگیری از اختلال در نظم منطقه‌ای است که آنکارا در آن سهم مهمی دارد (Giannotta, 2022: 1). اکنون با توجه به بحران اوکراین و نقش متوازن ترکیه در این بحران و موافقت با عضویت سوئد در ناتو، با دیگر آنکارا به دنبال عضویت ترکیه در اتحادیه اروپا است. اردوغان با ارائه یک شرط جدید برای تأیید عضویت سوئد در ناتو، از کشورهای اروپایی خواست راه را برای پیوستن ترکیه به اتحادیه اروپا باز کنند (Erdogan, 2023: 6). تحولات اوکراین و مداخله ظریف ترکیه در این تحولات به عنوان پُل ژئوپلیتیک برای ارتقاء و توسعه جایگاه ترکیه در عرصه دیپلماتیک عمل می‌کند. مقامات ترک از طریق کانال‌های دیپلماتیک در تلاش برای وساطت و میانجی‌گری میان مسکو و کی‌یف برآمده‌اند که این امر ضمن افزایش پرستیژ و وجهه بین‌المللی ترکیه، می‌تواند به تقویت نفوذ و قدرت نرم این کشور در عرصه بین‌الملل کمک نماید. ترکیه در شرایط کنونی همچنان با رویکرد برقراری صلح بین دو کشور با رعایت تمامیت ارضی کشورها، در راستای اجرای سیاست متوازن عمل می‌کند.

در کنار سیاست نگاه به غرب، ایجاد توازن بین قدرت‌های بزرگ یکی از ارکان استراتژی کلان ترکیه است. این استراتژی به قرن نوزدهم باز می‌گردد؛ زمانی که امپراطوری عثمانی به‌عنوان راهبردی برای بقا، میان امپراطوری‌های بریتانیا و روسیه تعادل برقرار کرد. از منظر بلندمدت، روابط روسیه و ترکیه با «همکاری رقابتی» مشخص می‌شود. در حالی که روسیه و ترکیه در سوریه، قفقاز جنوبی، آسیای مرکزی و لیبی با هم رقابت می‌کنند؛ این موضوع مانع از همکاری بین آن‌ها در زمینه‌های دیگر از جمله اقتصاد، تجارت و انرژی نمی‌شود (Ünlühisarcıklı, 2023: 2). سیاست تا حدودی

² . Hulusi Akar

متعادل ترکیه در قبال جنگ در اوکراین و تلاش‌های این کشور برای راضی نگه داشتن همزمان اوکراین و روسیه، از سه رویکرد اصلی آنکارا نشأت می‌گیرد. نخست، وابستگی متقابل اقتصادی و استراتژیک ترکیه در سوریه به روسیه، آنکارا را از انجام اقداماتی که ممکن است به طور کامل با منافع روسیه در جنگ اوکراین مقابله کند؛ باز می‌دارد. دوم، این نگرش متعادل که بخشی از ضرورت و بخشی از شکنندگی ناشی می‌شود؛ همچنین زمینه را برای ترکیه آماده می‌کند تا تلاش‌های میانجی‌گری را برای پایان دادن به جنگ در اوکراین یا واردات کالاهای استراتژیک مانند غلات از اوکراین انجام دهد. چنین تلاش‌های میانجی‌گری ممکن است بر رفتار و نتیجه جنگ تأثیر بگذارد که نه تنها در جهت ایفای نقش رهبری جهانی پیش‌بینی شده توسط ترکیه تحت رهبری حزب عدالت و توسعه است؛ بلکه ممکن است با اثبات سودمندی ترکیه در نظام بین‌الملل، تا حدودی به رسمیت شناختن ترکیه از سوی غرب را نیز به همراه داشته باشد. با این حال، این به رسمیت شناختن ممکن است برای ترکیه جهت اصلاح کامل حصارها و موانع با غرب کافی نباشد؛ زیرا روایت عدم به رسمیت شناختن که معمولاً غرق در غرب‌ستیزی است، برای رهبری ترکیه جهت بقای رژیم مناسب‌تر است. در نهایت، نگرش متوازن، استراتژی مناسبی برای ترکیه جهت به دست آوردن سهمی در بازسازی اوکراین پس از جنگ است. ترکیه با خشنود ساختن اوکراین، زمینه را برای سود اقتصادی آینده که ممکن است در مورد بازسازی پس از جنگ به وجود بیاید؛ آماده می‌کند (Yanik, 2023: 1215). در واقع، میانجی‌گری ترکیه و سازمان ملل در ۲۲ ژوئیه ۲۰۲۲، برای اجازه صادرات ایمن غلات و مواد غذایی از بنادر اوکراین در دریای سیاه، موقعیت اوکراین را تقویت کرده است که برخی از کشورهای اتحادیه اروپا طرفدار این موضوع هستند که آنکارا این سیاست را حفظ کند؛ زیرا آن‌ها را قادر می‌سازد تا از کانال ترکیه به عنوان یک واسطه با مسکو وارد گفت‌وگو شوند (Inanc, 2023: 6). ایفای نقش میانجی ترکیه در زمینه انتقال غلات از اوکراین به سایر نقاط جهان، پس از سال‌ها انزوای منطقه‌ای و تنش‌ها با شرکای غربی، ضمن افزایش وزن دیپلماتیک ترکیه، اعتبار جدیدی را در سطح بین‌المللی به این کشور بخشید. آنکارا نیز نقش میانجی را بین روسیه و اوکراین و همچنین بین روسیه و سایر قدرت‌های غربی برای آزادی زندانیان دو طرف بازی کرده است. بنابراین، آنکارا سعی کرده است تا نقش متوازی در همه زمینه‌ها در جنگ اوکراین داشته باشد.

به گفته گالیپ دالای^۲، سیاست ترکیه در قبال جنگ «طرفداری از کی‌یف؛ اما نه به گونه‌ای آشکار ضد مسکو» است (Dalay, 2022: 4). در واقع، ترکیه چندین گام در حمایت از اوکراین برداشته است. این کشور تهاجم روسیه به اوکراین را محکوم کرد و به قطعنامه‌های سازمان ملل در محکومیت کرملین رأی داد. ترکیه هواپیماهای بدون سرنشین مسلح را به اوکراین می‌فرستد که نقش کلیدی به‌ویژه در مراحل اولیه درگیری داشتند. همان‌طور که گفته شد؛ ترکیه بر اساس کنوانسیون ۱۹۳۶ مونترو، تنگه‌های متصل کننده دریای سیاه و مدیترانه به طرف‌های متخاصم را در اوایل ۲۰۲۲ مسدود کرد و روسیه را از تقویت ناوگان خود در دریای سیاه باز داشت. این بدان معناست که دو رزمناو روسی کلاس اسلاوا^۳ که در حال حاضر در دریای مدیترانه فعالیت می‌کنند؛ نمی‌توانند وارد دریای سیاه شوند. اگر روسیه در حال حاضر قدرت دریایی کافی در دریای سیاه برای تهدید اودسا ندارد؛ این امر به خاطر تصمیم ترکیه برای مسدود نگه داشتن تنگه‌هاست. از سوی دیگر، ترکیه از موضع‌گیری ضد مسکو خودداری کرد و به تجارت با روسیه ادامه می‌دهد. صادرات ترکیه به همسایه شمالی خود در یک سال ۸۷ درصد افزایش یافت و برخی به این نتیجه رسیدند که ترکیه خود را به یک مرکز تجاری بین روسیه و غرب تبدیل کرده است. ثروتمندان روسیه و شهروندان عادی آن که ترکیه را بندرگاه

^۲ . Galip Dalay

۲

^۳ . Slava-class

۳

امن می‌دانستند؛ دارایی‌های خود را به ترکیه و دبی انتقال دادند (Bourcier, 2022: 5). بنابراین ترکیه به عنوان کشوری که با هر دو کشور روسیه و اوکراین مرزهای دریایی مشترک دارد؛ در صدد حل و فصل مسالمت‌آمیز مناقشه بین طرفین برآمده است. این جنگ به حیاط خلوت ترکیه در دریای سیاه سرایت می‌کند که پیامدهای گسترده‌ای برای امنیت منطقه‌ای ترکیه دارد. لذا آنکارا با استفاده از همه کارت‌های در دست خود و با به کارگیری مهارت‌های دیپلماتیک، به دنبال جلوگیری از گسترش جنگ به منطقه دریای سیاه است.

بر اساس نظریه گزینش عقلایی، کنش‌گر بر اساس منافع خود تصمیم‌گیری می‌کند و از میان راه‌حل‌های موجود نیز راه حلی را انتخاب می‌کند که بالاترین نتیجه دلخواه با کمترین هزینه را داشته باشد. در این خصوص، ترکیه سعی داشته برای حفظ منافع خود سیاست متعادلی را در رابطه با روسیه اعمال کند. این کشور در چارچوب اروپایی، با ممتنع از رأی‌گیری در مورد تعلیق روسیه از شورای اروپا، اعتدال خاصی از خود نشان داده است. این تصمیم به عنوان نیاز به باز نگه داشتن باب گفت‌وگو با مسکو توجیه شد (Giannotta, 2022: 6). مقامات ترک با باز نگه داشتن حریم هوایی خود برای هواپیماهای غیرنظامی روسیه و اصلاح روابط با دشمنان سابق خود در خاورمیانه همچون اسرائیل، امارات، عربستان سعودی و مصر، به دنبال توزیع ریسک ژئوپلیتیکی بین شرکای تجاری آنکارا در غرب، خاورمیانه و اوراسیا هستند. پیامدهای پیش‌بینی‌شده رویارویی احتمالی ناتو و روسیه در دریای سیاه، مقامات ترکیه را در فکر فرو می‌برد. روسیه به‌طور فزاینده‌ای به‌عنوان یک قدرت مدعی و احیاگر در اروپا و جاهای دیگر عمل می‌کند؛ اما ترکیه نمی‌خواهد با همسایه شمالی خود درگیر و وارد تنش شود. اگرچه آنکارا به کی‌یف به عنوان ابزاری برای ترمیم روابط با واشنگتن و ناتو کمک نظامی می‌کند؛ اما به شدت از خطرات ناشی از یک سناریوی درگیری که ممکن است به دلیل انتقام‌گیری روسیه از حضور ناتو در اوکراین باشد؛ آگاه است. ترکیه در صورت برخورد شدید با روسیه، خسارات و آسیب‌های جدی خواهد دید و این کشور تلاش می‌کند از ایجاد وضعیتی تنش‌زا که در آن حقوق کشتی‌رانی در تنگه‌های دریایی ترکیه خدشه‌دار می‌شود، اجتناب کند. این سناریوی نامطلوب ممکن است آنکارا را تحت فشار شدید قرار دهد تا از متحدان خود در ناتو در اقدامی هماهنگ علیه روسیه در آینده حمایت کند و اقتصاد ترکیه را که در حال عبور از تنگنای ناگوار است؛ بیشتر فلج کند. این سناریو همچنین پایانی بر موقعیت مورد نظر ترکیه به عنوان یک قدرت منطقه‌ای و یک موازنه دهنده استراتژیک در تعادل جدید بین ناتو و روسیه خواهد بود (Cubukcuoglu, 2022: 5-6).

ترکیه با طیفی از آسیب‌پذیری‌ها از سوی روسیه جسور و گستاخ مواجه است. بنابراین استراتژی اردوغان بر حمایت از اوکراین بدون به خطر انداختن روابط آنکارا با مسکو متمرکز است. در درازمدت، شرایط جنگ تعیین می‌کند که چگونه آنکارا این اقدام موازنه‌بخش را حفظ کند. حمایت قوی و یکپارچه ناتو از اوکراین، همراه با عقب‌نشینی‌های نظامی روسیه، بهترین فرصت را برای تقویت تعهد آنکارا به اوکراین و نیروی ائتلاف علیه مسکو فراهم می‌کند. از سویی، از آنجایی که ترکیه عضو اتحادیه اروپا نیست؛ ملزم به رعایت تحریم‌های اتحادیه اروپا علیه روسیه نیست و از اعمال تحریم‌های یک‌جانبه که می‌تواند هم روابط آنکارا با مسکو را قطع کند و هم به اقتصاد خود آسیب برساند؛ اجتناب کرده است. ترکیه نیز هیچ نشانه‌ای مبنی بر این که قصد دارد خرید سامانه اس-۴۰۰ از روسیه را کنار بگذارد یا حریم هوایی خود را به روی هواپیماهای روسی ببندد؛ ارائه نکرده است. در همین حال، اردوغان به دنبال تقویت روابط خود با زلنسکی و پوتین است تا ترکیه را به عنوان یک میانجی قرار دهد؛ اگرچه کرملین تاکنون این پیشنهاد را کم اهمیت جلوه داده است و نشان می‌دهد که شرایط پیشنهادی مسکو برای پایان دادن به درگیری‌ها از قبل مشخص است (Mankoff, 2022: 7-8).

لذا موقعیت استراتژیک ترکیه و اقدام متعادل کننده آن بین روسیه و اوکراین، ضمن کمک به کاهش درگیری‌ها در نزدیکی مرزهای خود، می‌تواند به ثبات منطقه ای و تأمین منافع آنکارا در منطقه دریای سیاه منجر شود.

ترکیه به چهار دلیل اصلی از پیوستن به صفوف کشورهای غربی در اعمال تحریم‌های اقتصادی و مالی علیه روسیه اجتناب کرد. نخست، ترکیه با تحریم‌های بین‌المللی که به عنوان یک موضوع اصولی مورد حمایت سازمان ملل نیست؛ مخالف است. دوم، آنکارا در هنگام تنظیم بسته‌های تحریمی از سوی ایالات متحده و اتحادیه اروپا مورد مشورت قرار نگرفت و سوم، خود ترکیه به شدت از تحریم‌ها ضربه می‌خورد؛ همان‌طور که در موارد تحریم علیه عراق و ایران مشاهده شد (Ünlühisarcıklı, 2023: 4). با توجه به این‌که ترکیه از نظر اقتصادی بیش از حد به روسیه وابسته شده است؛ بعید است که این کشور فعالانه به تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی علیه مسکو بپیوندد؛ حتی زمانی که روسیه کریمه را در سال ۲۰۱۴ به خاک خود ضمیمه کرد؛ ترکیه این اقدام را غیرقانونی اعلام کرد؛ اما تحریم‌هایی را علیه مسکو اعمال نکرد و ترکیه همچنان بزرگ‌ترین شریک تجاری مسکو در منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا است (Dalay, 2022: 5).

اردوغان بیان داشت: «از نظر تحریم‌ها نمی‌توانیم روابط خود را با روسیه کنار بگذاریم... من نمی‌توانم مردم را رها کنم تا در زمستان یخ بزنند و... من نمی‌توانم این صنعت خود را به طور کامل مجدداً راه‌اندازی کنم.» موضع ترکیه بیان شده در این بیانیه حتی پس از شکست‌های مکرر نظامی روسیه در نبرد کیف در بهار ۲۰۲۲ و همچنین در نبرد خارکف در ماه سپتامبر همان سال حفظ شده است. در واقع، ترکیه از مناقشه اوکراین و شرایط جدید بین‌المللی برای حفظ و تقویت تعاملات اقتصادی و مالی خود با روسیه سود فراوانی برد (Özdemir, 2023: 127). گزارش‌های مطبوعاتی ترکیه مدعی هستند که اردوغان برای دور زدن تحریم‌های مالی ایالات متحده و اتحادیه اروپا، پیشنهاد داد تا تجارت دوجانبه با روبل روسیه، طلا یا یوان چین انجام پذیرد. با این حال، حفظ مناسبات با مسکو کمکی به ترکیه برای غلبه بر آسیب‌پذیری‌های این کشور نکرده است. در واقع، تبدیل چشمگیر روسیه از دولتی تجدیدنظرطلب به دولتی جنگ‌طلب، عدم اطمینان قابل توجهی را برای ترکیه ایجاد می‌کند. ترکیه که اکنون انگیزه بیشتری نسبت به قبل برای رفع نزاع با متحدان خود در ناتو-به ویژه ایالات متحده دارد؛ در یک سال پس از تحلیف جو بایدن، رئیس جمهور ایالات متحده، تمایل خود را برای بهبود روابط با واشنگتن مطرح کرده است. ترکیه نقش قابل توجهی در رزمایش‌های ناتو در دریای سیاه و اطراف آن بر عهده گرفته است؛ اظهارات تهاجمی درباره مداخله ایالات متحده در سیاست داخلی ترکیه را کنار زده و شروع به اصلاح روابط با اسرائیل به متحد اصلی ایالات متحده کرده است. از این نظر، حمایت ترکیه از اوکراین فقط به منظور نگرانی از گسترش قدرت روسیه نیست؛ بلکه در صدد نشان دادن به واشنگتن و دیگر متحدانش در ناتو است که ترکیه همچنان یک شریک قابل اعتماد برای غرب و دارای نقشی استراتژیک در دفاع جمعی محسوب می‌شود (Mankoff, 2022: 7).

در ترکیه، سیاست‌گذاران از حمایت گسترده برخوردار بوده‌اند. جامعه ترکیه به شدت با رنج مردم اوکراین هماهنگ بوده و از تلاش‌های آنکارا برای کاهش تراژدی انسانی در منطقه حمایت کرده است. بر اساس یک نظرسنجی که در اواخر فوریه ۲۰۲۲ انجام شد؛ حدود ۶۹ درصد از پاسخ‌دهندگان تأیید کردند که روسیه جنگ ناعادلانه‌ای را در اوکراین به راه انداخته است. یک ماه پس از شروع جنگ، موافقت عمومی برای سیاست بی‌طرف ترکیه در قبال دو کشور متخاصم، ۹۱/۵ درصد بود. ۶۰٫۶ درصد از شرکت‌کنندگان پاسخ دادند که جمهوری آن‌ها به یک «قدرت تعیین‌کننده» در سیاست خارجی تبدیل شده است. به پشتوانه این حمایت‌های مردمی، ترکیه کنش‌گری قوی از خود نشان داده و تلاش‌های میانجی‌گری مختلفی را از طریق رویکردی بسیار دقیق و متوازن انجام داده است (Gozkaman, 2022: 162). به

دنبال سیاست متوازنی که آنکارا از ابتدای جنگ روسیه و اوکراین دنبال کرده است؛ ترکیه به یک کشور نامزد ایده‌آل برای ایفای نقش میانجی برای کی‌یف و مسکو تبدیل شده است. در نتیجه، آنتالیا اولین مکان انتخابی برای دیدارهای بالاترین سطح مقامات در بین کشورها بود. در این میان، دیمیترو کولبا^۲ وزیر امور خارجه اوکراین و سرگئی لاوروف^۳ وزیر امور خارجه روسیه، در ۱۰ مارس ۲۰۲۲ در آنتالیا به میزبانی ترکیه گرد هم آمدند. سپس در ۲۹ مارس ۲۰۲۲ مجدداً به میزبانی ترکیه، دیدارهای دو روزه هیئت‌های اوکراین و روسیه در استانبول برگزار شد. در پایان مذاکرات، دیوید آراخامیا^۴ یکی از اعضای هیئت اوکراینی، اظهار داشت که ترکیه یکی از هشت کشوری است که اوکراین به عنوان ضامن صلح درخواست کرده است (Baltaci, 2022: 4). اردوغان در مجمع دیپلماتیک آنتالیا استدلال کرد که روسیه و اوکراین «نگرانی‌های مشروع» دارند و از هر دو طرف خواست تا به «تراژدی» پایان دهند. وی تأکید کرد که پیشرفت در مذاکرات راه را برای دیدار روسای جمهور روسیه و اوکراین هموار می‌کند و در صلح عادلانه بازنده‌ای وجود ندارد و مذاکرات بین دو کشور وارد مرحله «بحرانی» شده است (Kaddorah, 2022: 8).

تلاش‌های میانجی‌گری آنکارا راه را برای توافقی که در جولای ۲۰۲۲ بین روسیه و اوکراین در زمینه ارسال ایمن مواد غذایی و کُود شیمیایی از بنادر اوکراین انعقاد شد؛ هموار کرد (Gozkaman, 2022: 162). با این حال، همان‌طور که ترکیه در سال ۲۰۱۵ یک سوخو ۲۴ روسی را سرنگون کرد؛ روسیه این توانایی را دارد که از نظر اقتصادی علیه آنکارا انتقام بگیرد. در آن شرایط، به دستور پوتین، پروازهای چارتر از روسیه به ترکیه متوقف شد و تعداد گردشگران روسی در ترکیه به میزان قابل توجهی کاهش یافت و روسیه نیز واردات محصولات کشاورزی از ترکیه را متوقف کرد که همه این موارد به شدت به اقتصاد ترکیه آسیب می‌رساند. باید در نظر گرفت که ترکیه برای ۴۵ درصد از تقاضای گاز خود به روسیه متکی است (Ünlühisarcıklı, 2023: 4). بدین ترتیب می‌توان گفت؛ موقعیت مهم ترکیه در منطقه و برخورداری از مزیت کنترل عبور و مرور کشتی‌ها از تنگه‌های بسفر و داردانل، ضمن کمک به شکل‌گیری معادلات و موازنه قدرت در منطقه دریای سیاه، می‌تواند نقش به سزایی بر تحولات اوکراین و کاهش تنش میان مسکو و کی‌یف داشته باشد. با توجه به ارتباطات نزدیک سیاسی و اقتصادی ترکیه با هر دو کشور اوکراین و روسیه، آنکارا در تلاش برای ممانعت از هرگونه مناقشه و درگیری بین دو کشور و فروکش کردن تنش بین طرفین بر آمده است؛ زیرا پیامدهای تشدید اختلافات و تنش بین روسیه و اوکراین هم به دلیل نزدیکی جغرافیایی دو کشور به ترکیه و هم به دلیل روابط نزدیک هر دو کشور با ترکیه، برای آنکارا نیز می‌تواند مخاطراتی در پی داشته باشد. ترکیه یکی از خریداران گاز طبیعی روسیه و مقصد گردشگری روس‌ها است. لذا یکی از مهم‌ترین اولویت‌های آنکارا در بحران اوکراین، از دست ندادن روسیه و باز گذاشتن کانال‌های گفت‌وگو با مسکو است. بنا به این دلایل، مقامات ترک نقش وساطت و میانجی‌گری را در خصوص بحران اوکراین بر عهده گرفته‌اند که این امر ضمن جلوگیری از وقوع یک جنگ منطقه‌ای در اروپای شرقی، می‌تواند به تأمین و تضمین منافع و سیاست‌های آنکارا در منطقه کمک نماید.

۶. نتیجه‌گیری

پس از پایان جنگ سرد و با فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱، عرصه ژئوپلیتیکی حوزه وسیع دریای سیاه دگرگون شده است. افزایش شمار دولت‌های مستقل در حوزه دریای سیاه و مناطق همجوار آسیای مرکزی و قفقاز، گسترش اتحادیه اروپا و ناتو به شرق، سیاست روسیه در خصوص حفظ نفوذ در خارج نزدیک و بازبینی سیاست خارجی این دولت از اوایل

^۲ . Dmytro Kolba 4

^۳ . Sergey Lavrov 5

^۴ . David Arakhamia 6

دهه ۲۰۰۰، فرصت‌ها و چالش‌های جدیدی برای ترکیه در حوزه دریای سیاه به وجود آورده است. در نتیجه، ترکیه سعی کرده است که با توجه به تحولات ژئوپلیتیکی این منطقه و مناطق پیرامونی آن در دوره پس از جنگ سرد، به عنوان یک قدرت منطقه‌ای در جهت تأمین منافع ملی خود نقش آفرینی کند و در این خصوص، حفظ مزیت کنترل بر تنگه‌ها و آبراهه دریای سیاه به دریای مدیترانه، بسط نفوذ دریایی، گسترش همکاری‌های اقتصادی و سیاسی با روسیه و اتحادیه اروپا و ارتقاء نقش خود در ترانزیت منطقه‌ای، مؤلفه‌های کلیدی هستند که بر سیاست خارجی ترکیه در حوزه دریای سیاه در دوره پس از جنگ سرد تأثیر گذاشته است. در سیاست خارجی ترکیه، کشور اوکراین یکی از مهم‌ترین کشورهای منطقه دریای سیاه محسوب می‌شود. موقعیت استراتژیک این کشور در دریای سیاه و منطقه اروپای شرقی، پتانسیل اقتصادی آن، وجود کریدورهای پر انرژی، از مهم‌ترین عواملی هستند که بر اهمیت کشور اوکراین در استراتژی ترکیه در دریای سیاه افزوده است. نگرانی مهم ترکیه، ژئوپلیتیک منطقه‌ای در دریای سیاه است. آنکارا در جریان جنگ ۲۰۲۲ روسیه و اوکراین با دقت به کنوانسیون ۱۹۳۶ مونترو استناد کرد تا تنگه‌های بسفر و داردانل را برای جلوگیری از عبور کشتی‌های جنگی روسیه به دریای سیاه ببندد. اگرچه اقدام ترکیه برای بستن این تنگه‌ها، به عنوان اقدامی خصمانه علیه روسیه تلقی شد؛ اما این اقدام از دیدگاه روسیه به واکنشی در قالب کنوانسیون مونترو در نظر گرفته شد و از این‌رو، کرملین به این اقدام ترکیه واکنش تندی نشان نداده است.

اوکراین در حقیقت گلوگاه انرژی اروپا محسوب می‌شود. روسیه همواره سعی کرده تا از طریق اهرم انرژی، ضمن کسب مزایای هنگفت اقتصادی، از این اهرم به عنوان یک سلاح بسیار نیرومند برای اهداف سیاسی و امنیتی خود در رابطه با کشورهای اروپای شرقی و مرکزی استفاده نمایند؛ چرا که انرژی، ضمن تکمیل تکه‌های پازل روسیه در بازایی قدرت این کشور، یکی از مهم‌ترین ابزارهای توازن‌ساز مسکو در برابر بروکسل و تغییر معادلات سیاسی در عرصه جهانی به نفع روسیه محسوب می‌شود. آنچه که مشخص است این است که تلاش اوکراین و غرب برای پیوستن اوکراین به ناتو، باعث شد تا پوتین حمله نظامی روسیه به اوکراین را به عنوان دفاع از امنیت و عمق استراتژیک روسیه و دفع تهدید غرب بداند. به طور کلی، چنانچه آمریکا بتواند اوکراین را در مدار نفوذ خود قرار دهد؛ این امر ضمن هم‌مرز شدن واشنگتن با روسیه، باعث تضعیف مسکو از طریق خارج کردن اهرم‌های قدرت به ویژه اهرم انرژی از دست آن می‌شود که این مسأله به نوبه خود هدف محاصره ژئوپلیتیکی و مهار روسیه را کامل می‌کند. در واقع، کرملین با پیگیری راهبرد تهاجمی نسبت به اوکراین و دریای آزوف برای احیای برتری دریایی خود در پهنه آبی دریای سیاه گام بر می‌دارد؛ تا علاوه بر جلوگیری از پیوستن اوکراین به ناتو، به سمت یکپارچه‌سازی این کشور و دیگر جمهوری‌های بازمانده برای احیای جهان روسی خیز بردارد. این موضوع می‌تواند از هرگونه حرکت اوکراین به سوی غرب ممانعت ورزد. در این میان، تلاش‌های گسترده ترکیه برای برقراری آتش‌بس از طریق اجرای نقش میانجی بین روسیه و اوکراین، از اقدامات دیپلماتیک آنکارا در طول جنگ بود که این امر کمک شایانی به کاهش تنش میان مسکو و کی‌یف و حفظ صلح و ثبات در منطقه دریای سیاه نمود. ترکیه در عمل تا حد امکان سیاست بی‌طرفی را دنبال می‌کند تا شریک روس خود را از دست ندهد و به ایفای نقش میانجی متوسل می‌شود که به موجب آن آنکارا می‌تواند برای هر دو طرف درگیری قابل قبول باشد که این امر آنکارا را به یک بازیگر مؤثر و مفید در عرصه روابط بین‌الملل تبدیل خواهد کرد. بر اساس رهیافت گزینش عقلایی، دولت‌ها و تصمیم‌گیرندگان به شکلی عقلایی در راستای کاهش زیان‌ها و به حداکثر رساندن منافع خود مبادرت می‌ورزند. در این خصوص، ترکیه با پیگیری دیپلماسی متعادل در قبال تحولات اوکراین در صدد تأمین منافع و سود حداکثری خود برآمده است. دسترسی این کشور به دریای سیاه به عنوان حاکم تنگه‌های بسفر و داردانل و کنترل رفت و آمد کشتی‌ها در

این منطقه، به آنکارا توانایی تأثیرگذاری بالایی بر تحولات اوکراین و معادلات دریای سیاه بخشیده است. با عنایت به واقع شدن ترکیه میان اروپا و آسیا و موقعیت استراتژیک و ترانزیتی آن در منطقه، اگر ترکیه میزبان یک هاب گازی بین قاره‌ای شود؛ اهمیت آن در حکمرانی جهانی به طور قابل توجهی افزایش خواهد یافت. چرا که ترکیه محل انتقال گاز طبیعی روسیه و جمهوری آذربایجان به اروپا است. امری که جایگاه ترکیه را به عنوان هاب انتقال گازی برجسته کرده است. در واقع، ترکیه با در نظر گرفتن منافع ملی خود در صدد توسعه تبادلات دیپلماتیک و حفظ تعادل در روابط خود با روسیه و اوکراین بر آمده است و در این میان، به توسعه روابط و همکاری‌های امنیتی، تجاری و انرژی با هر دو کشور مبادرت می‌ورزد. آنکارا در زمینه تجاری، کشاورزی، گردشگری و ... توافق‌نامه‌های گسترده‌ای با اوکراین امضاء کرده است و در این راستا، اقدام به سرمایه‌گذاری‌های عظیمی در این کشور کرده است. شرکت‌های سازنده تسلیحات دفاعی ترکیه، ضمن عرضه هواپیماهای بدون سرنشین به اوکراین؛ برای تأمین پهپادهایی که نیروهای اوکراینی برای مبارزه با نیروهای روسی از آن استفاده می‌کنند؛ با کی‌یف قرارداد تسلیحاتی انعقاد کرده‌اند. از طرفی، آنکارا نگران تأثیر بحران اوکراین بر روابط ترکیه و روسیه است. با توجه به شراکت نزدیک بین دو کشور، آنکارا نمی‌خواهد قدمی بردارد که ممکن است به این روابط آسیب برساند. دو طرف در سال‌های اخیر همکاری‌های نظامی، تجاری و انرژی دوجانبه را افزایش داده‌اند. علاوه بر این، ترکیه برای امنیت انرژی خود به واردات گاز از روسیه وابسته است که منعکس‌کننده روابط استراتژیک رو به رشد دو کشور است. ترکیه و روسیه در مسائل منطقه‌ای مانند سوریه، لیبی و مناقشه قره‌باغ کوهستانی نیز دارای همکاری‌ها و منافع مشترکی هستند.

ترکیه سعی کرده است تا با گسترش همکاری‌های اقتصادی، نظامی و سیاسی با روسیه، نه تنها از منافع مستقیم این همکاری‌ها منتفع شود؛ بلکه بر اهمیت خود به عنوان بازیگری منطقه‌ای بیفزاید و مواضع خود را در منطقه دریای سیاه تقویت کند. آنکارا بدون به خطر انداختن روابط با روسیه و اوکراین و در عین حال، عدم اتخاذ موضعی که به روابط با اتحادیه اروپا و ناتو آسیب برساند؛ در تلاش است رویکرد عمل‌گرایانه‌ای را با هدف تأمین اهداف و منافع منطقه‌ای در قبال تحولات اوکراین پیگیری نماید. آنکارا با اتخاذ استراتژی بی‌طرفی در قبال تحولات اوکراین نقش مؤثری را در روند میانجی‌گری میان این دو بازیگر متخاصم بازی می‌کند و در این راستا، در صدد برقراری و حفظ تعادل قدرت در منطقه دریای سیاه با هدف کاهش تنش و ایجاد صلح و ثبات منطقه‌ای بر آمده است. ترکیه در پی تهاجم روسیه به اوکراین با چالش‌های جدی مواجه شده است. آنکارا علاوه بر پیامدهای آن بر امنیت منطقه‌ای و جهانی، نگران پیامدهای این درگیری بر اقتصاد، امنیت و روابط خارجی خود است. از این‌رو، آنکارا با هدف حفظ بی‌طرفی، سیاست خارجی ظریفی را در قبال تحولات اوکراین در پیش گرفته است و با میانجی‌گری فعال میان طرفین درگیری و برگزاری نشست‌های منطقه‌ای و بین‌المللی، در راستای برقراری صلح و کاهش منازعه میان روسیه و اوکراین و ایجاد تعادل قدرت در منطقه دریای سیاه گام بر می‌دارد که این امر می‌تواند کمک شایانی به افزایش پرستیژ و جایگاه ترکیه در عرصه قدرت جهانی بخشد.

کتاب‌نامه

۱. امانی کیکانلو، فریده و سید امیر نیاکویی (۱۴۰۲)، «تبیین سیاست خارجی ایالات متحده در قبال جنگ ۲۰۲۲ اوکراین از منظر رئالیسم نفوکلاسیک»، **پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل**، دوره ۱۲، شماره ۲۴، صص ۷۳-۵۱
۲. جلوب، احمد (۱۴۰۲)، «روسیه و گسترش مفهوم نظم چند مرکزی (با تأکید بر جنگ روسیه و اوکراین ۲۰۲۲)» **فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل**، دوره ۱۶، شماره ۶۴، صص ۵۳-۲۷

۳. حاجی‌مینه، رحمت (۱۴۰۱)، «سیاست خارجی ترکیه در قبال جنگ اوکراین»، **فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام**، سال بیست و سوم، شماره ۸۹، صص ۷۲-۵۵
۴. حلال‌خور، مهرداد و آرش سعیدی‌راد (۱۴۰۰)، «ایران - اوکراین در دوران بحران و تأثیر آن بر روابط با روسیه»، **دو فصلنامه سیاست و روابط بین‌الملل**، دوره ۵، شماره ۱۰، صص ۷۵-۹۸
۵. حیدری، مهدیه (۱۳۹۸)، «سیاست خارجی ترکیه در حوزه دریای سیاه در دوره پس از جنگ سرد»، **فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل**، دوره نهم، شماره سی و یکم، ۲۱۹-۲۴۲
۶. درج، حمید (۱۴۰۲)، «واکاوی ابعاد سیاست خارجی چندوجهی و متوازن قزاقستان»، **فصلنامه سیاست خارجی**، دوره ۳۷، شماره ۱۴۷، صص ۱۱۷-۱۴۶
۷. مرادی، سید مهدی و مصطفی خیری (۱۳۹۵)، «انتخاب عقلانی و رجحان‌های فدراسیون روسیه در آسیای مرکزی»، **فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز**، دوره ۲۲، شماره ۹۶، صص ۱۰۰-۱۲۶
۸. موسائی، علی و عنایت‌الله یزدانی و محمد علی بصیری (۱۴۰۲)، «اهمیت اوکراین و نقش آن در رقابت و تقابل میان روسیه و غرب»، **فصلنامه ژئوپلیتیک**، سال نوزدهم، شماره سوم، صص ۲۹۹-۳۲۹
۹. وطنی، مهرداد و مجید استوار (۱۴۰۲)، «بحران اوکراین در پرتو هژمونی‌گرایی لیبرال آمریکا»، **فصلنامه سیاست جهانی**، دوره دوازدهم، شماره دوم، صص ۹۳-۱۲۴
۱۰. هدایتی شهیدانی، مهدی و صدیقه آذین (۱۴۰۲)، «تأثیر جنگ اوکراین بر نقش اتحادیه اروپا در رویارویی غرب با روسیه»، **فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی**، دوره ۱۶، شماره ۲، صص ۳۷۳-۳۹۶
۱۱. هلالات، عماد و حمید حکیم (۱۴۰۲)، «سیاست ترکیه در بحران اوکراین؛ توازن و بهره‌وری حداکثری»، **فصلنامه سیاست خارجی**، دوره ۳۷، شماره ۱۴۸، صص ۱۵۷-۱۸۲
12. Ali, Muhamed(2022), " The role of Turkiye in the Black Sea and the RussoUkrainian war: a short overview ", **Journal of Liberty and International Affairs**, 8(3), pp. 356-367
13. Avdaliani, Emil (2022), **New World Order and Small Regions: The Case of South Caucasus**, Palgrave Macmillan, pp. 1-248
14. Balci, Baris (2023), "Turkish Economy Slows Less Than Forecast as Rate Hikes Loom", **Bloomberg**, Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/-۰۸-۲۰۲۳/turkish-economy-slows-less-than-forecast-as-more-rate-hikes-loom>
15. Baltaci, Alisan(2022), "Political and Economic Role of Turkey within the Scope of the Russia-Ukraine War", **Research Gate**, 6(11), pp. 1-10
16. Batoh, Yar (۲۰۲۰), "What's next for the black Sea: Perspective from regional players", **Journal Of Ukraine Analytica**, 1(19), pp. 3-9
17. Bourcier, Nicolas (2022), "Turkey Has Turned into a Trade Platform between Russia and the West", in **Le Monde**, 24 October, Available at: https://www.lemonde.fr/en/international/article/2022/10/24/turkey-has-turned-into-a-trade-platform-between-russia-and-the-west_6001620_4.html.
18. Burgess, Annika(2023), "Finland's NATO membership doubles alliance's border with Russia in major blow to Vladimir Putin", **ABC News**, 5 April, Available at:

<https://www.abc.net.au/news/2023-04-05/nato-doubles-russia-border-finland-membership-vladimir-putin/102188828>

19. Çatuk, Cüneyt(2023), "Effects of The Russia-ukraine war on turkiye's foreign trade and tourism sector", **Electronic Journal of Social Sciences**, 22(88), pp. 2051-2064
20. Celikpala, Mitat And Emre Ersen (2018), "Turkey's black Sea predicament: Challenging or accommodating Russia?", **Journal Of Perceptions**, 23(2), pp. 72-92
21. Cubukcuoglu, S. Suha(2022), Russia-Ukraine Crisis and the Turkish Straits, **manara magazine**, 3 June, Available at: <https://manaramagazine.org/2022/06/03/russia-ukraine-crisis-and-the-turkish-straits/>
22. **Daily Sabah** (2020), "Ukraine to supply engine for Turkey's next-gen cruise missile: Local media", 10 October, Available at: <https://www.dailysabah.com/business/defense/ukraine-to-supply-engine-for-turkeys-next-gen-cruise-missile-local-media>
23. **Daily Sabah** (2022), "Turkey in coordination with Russia, Ukraine to evacuate its citizens", 15 March, Available at: <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/turkey-in-coordination-with-russia-ukraine-to-evacuate-its-citizens>
24. Dalay, Galip(2022), Ukraine's wider impact on Turkey's international future, **chatham house**, 10 March, Available at: <https://www.chathamhouse.org/2022/03/ukraines-wider-impact-turkeys-international-future>
25. Delanoe, Igor (2024), "Russia's Black Sea Fleet in the "Special Military Operation" in Ukraine", **Foreign Policy Research Institute**, Available at: <https://www.fpri.org/article/2024/02/russias-black-sea-fleet-in-the-special-military-operation-in-ukraine/>
26. Devlen, Balkan (2014), "Don't poke the Russian bear": Turkish policy in the Ukrainian crisis", **Policy Brief**, Available at: <https://www.files.ethz.ch/isn/180832/a5fa13f65a0a0fcece44339be2957279.pdf>
27. Erdogan, Recep Tayyip (2023) Turkey's Erdogan demands EU membership talks in exchange for backing Swedish NATO bid, **france24**, <https://www.france24.com/en/europe/20230710-sweden-s-pm-tries-to-break-turkish-resistance-in-nato-talks>
28. Ereker, Fulya And Utku Ozer(2018), "Crimea in Turkish-Russian relations: Identity, discourse, or interdependence?", **Athens Journal of Social Sciences**, 5(4), pp. 371-388
29. Ergun, F. Doruk(2014), "The Crimean Standoff: Implications for Turkey", **Edam**, 14 March, Available at: https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2014/03/Crimea_Turkey.pdf
30. Fatih Beyaz, Zafer (2022), "Over 1M tons of grain shipped from Ukraine via grain corridor", **Anadolu Ajans**, 27 August, Available at: <https://www.aa.com.tr/en/economy/over-1m-tons-of-grain-shipped-from-ukraine-via-grain-corridor/2670793>
31. Flanagan, Stephen J. And Anika Binnendijk And Irina A. Chindea And Katherine Costello And Geoffrey Kirkwood And Dara Massicot And Clint Reach (2020), **Russia, NATO, and Black Sea Security**, the RAND Corporation, pp. 1-195

32. Frahm, Ole And Katharina Hoffmann And Dirk Lehmkuhl (2018), "Turkey and the Eastern Partnership: Turkey's Foreign Policy Towards its Post-Soviet Black Sea Neighbourhood", **EU-STRAT**, No. 13, pp. 1-47
33. Gaber, Yevgeniya (2020), "Turkey's Black sea policy: Between 'Russian Lake' and 'NATO's Backyard", **Journal Of Ukraine Analytica**, 1(19), pp. 43-52
34. Giannotta, Valeria (2022), "The domino effect: What is Turkey's stake in the Black Sea crisis?", **Trend Sresearch**, 8 Jun, Available at: <https://trendsresearch.org/insight/the-domino-effect-what-is-turkeys-stake-in-the-black-sea/>
35. Gozkaman, Armagan (2022), "Türkiye's Foreign Policy vis-à-vis the War in Ukraine: A New Version of Active Neutrality", **Journal Of Perceptions**, 4(2), pp. 159-176
36. Grigorenko, Yuriy (2024), "State and prospects of trade in steel products Ukraine-TurkiyeL", **gmk center**, Available at: <https://gmk.center/en/posts/state-and-prospects-of-trade-in-steel-products-ukraine-turkiye/>
37. Haines, John R. (2016), "By Love, Money, or Violence: The Struggle for Primacy in the Black Sea", **Foreign Policy Research Institute**, 26 May, Available at: <https://www.fpri.org/article/2016/05/love-money-violence-struggle-primacy-black-sea/>
38. Inanc, Yusuf Selman (2023) Turkey's future foreign policy: Expect good ties with Russia and the Gulf, **Middle East Eye**, <https://www.middleeasteye.net/news/turkey-foreign-policy-russia-gulf-expect-good-ties>
39. Kaddorah, Emad(2022), **Türkiye and the Debate on Neutrality in the Ukraine War**, Arab Center for Research and Policy Studies, pp. 1-20
40. Kapsoglu, Can(2020), "Turkey and Ukraine boost mutual defense ties", **The Jamestown Foundation**, 16 November, Available at: <https://jamestown.org/program/turkeyand-ukraine-boost-mutual-defense-ties/>
41. Kınıklıoğlu, Suat And Valeriy Morkva (2007), "An anatomy of Turkish-Russian relations", **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, 7 (4), pp. 533-553
42. Kucera, Joshua (2016), "Russia Claims 'Mastery' over Turkey in the Black Sea", **Eurasianet**, 20 September, Available at: <https://eurasianet.org/russia-claims-mastery-over-turkey-black-sea>
43. Mankoff, Jeffrey(2022), "Turkey's Balancing Act on Ukraine Is Becoming More Precarious", **foreign policy**, 10 March, Available at: <https://foreignpolicy.com/2022/03/10/turkey-ukraine-russia-war-nato-erdogan/>
44. Miller, Christopher (2020), "In Kyiv, Erdogan said all the right things—unless you're a Turkish dissident in Ukraine", **RFERL**, 5 February, Available at: <https://www.rferl.org/a/erdogan-said-all-the-right-things--unless-youre-a-turkish-dissident-in-ukraine/30418944.html>
45. Nailia, Bagirova(2022), "After Ukraine, 'whole world' is a customer for Turkish drone maker says", **Reuters**, 2 September, Available at: <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/exclusive-after-ukrainewhole-world-is-customer-turkish-drone-maker-says-2022-05-30/>
46. Ozbay, Fatih(2011), "The relations between Turkey and Russia in the 2000's", **Journal Of Perceptions**, 16(3), pp. 69–92

47. Özdemir, Adnan(2023), "The Impact of the Russia-Ukraine War on Türkiye's Foreign Trade", **Insight Turkey**, 25(2), pp. 121-137
48. Patteson, Callie(2022), "Ukraine hit with fresh cyberattacks as US gives new invasion warning: report", **New York Post**, 23 Feb, Available at: <https://nypost.com/2022/02/23/ukraine-hit-with-fresh-cyberattacks-as-us-gives-new-warning/>
49. Petkova, Mirela(2023), " Russia's war in Ukraine inspires Turkish gas dreams", **Energy Monitor**, 28 March, Available at: <https://www.energymonitor.ai/policy/russias-war-in-ukraine-inspires-turkish-gas-dreams/>
50. **Reuters**(2021), "Russia warns Turkey over ties with Ukraine", 24 May, Available at: <https://www.reuters.com/world/russia-warns-turkey-over-ties-with-ukraine-2021-05-24/>
51. Sanchez Tapi, Felipe(2022), "The balancing act of Turkish foreign policy and the war in Ukraine", **Journal Of Analysis Paper**, 11(15), pp. 1-19
52. **Skuld** (2019), "Liabilities arising under the Turkish Straits clauses", 25 April, Available at: <https://www.skuld.com/topics/ship/navigation/liabilities-arising-under-the-turkish-straits-clauses/>
53. **Tasam**(2021), "Turkey-Ukraine Strategic Dialogue 'Thinking Diplomacy: New World New Horizons'", 13 Jul, Available at: <https://tasam.org/en/SpektrumGrup/7/turkey>
54. Tol, Gonul (2019), "Balance in the Black Sea: The complex dynamic between Turkey, Russia, and NATO", **Middle East Institute**, Available at: <https://www.mei.edu/publications/balance-black-sea-complex-dynamic-between-turkey-russia-and-nato>
55. Tol, Gonul And Yoruk Isik (2021), "Turkey-NATO ties are problematic, but there is one bright spot", **Middle East Institute**, 16 February, Available at: <https://www.mei.edu/publications/turkey-nato-ties-are-problematic-there-one-bright-spot>
56. Ünlühisarcıklı, Özgür(2023), "Turkey vis-à-vis Russia's War against Ukraine", **Istituto Affari Internazionali**, 23(11), pp. 1-6
57. Vasiliev, Alexander (2010), "The Black Sea Region in Turkish Foreign Policy Strategy: Russia and Turkey on the Black Sea", **Carnegie Endowment for International Peace**, Available at: <https://carnegieendowment.org/2010/10/25/black-sea-region-in-turkish-foreign-policy-strategy-russia-and-turkey-on-black-sea-event-3160>
58. Vorotnyuk, Maryna (۲۰۲۰), "Black Sea security deadlocks: NATO-Russia confrontation", **Journal Of Ukraine Analytica**, ۱(۱۹), pp. 18-23
59. Walker, Shaun(2013), "Ukraine: tale of two nations for country locked in struggle over whether to face east or west", **The Guardian**, Dec 15, Available at: <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/15/ukraine-protests-analysis-two-nations>
60. Yanik, Lerna K. (2023), "Turkey and the Russian invasion of Ukraine: an interplay of bloc (de)formation, recognition and asymmetric interdependencies?", **Journal globalizations**, 20(7), pp. 1214–1226